ESTUDIS

ROSER SALICRÚ I LLUCH
«A foc! A foc!» Assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part del Sagramental a mitjan segona dècada del segle XV

ASSUMPCIÓ ZAPATA
El crèdit al món rural a les acaballes del segle XVI. Els censals dels inventaris postmortem

CARME ESPRIU I FERNÀNDEZ
De la creu d'en Fogueres del Torrent a la font del Camí Fondo

JOSEP RENIU I CALVET
Una etapa de l'Orfeó Mataroní (1951-1973)

MANUEL CUSACHS I XIVILLÉ
L'Esperit de Figuera Major, petita història d'una escultura de Mataró

RAMON SALAS I OLIVERAS
La ciutat en el record (II)

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/60

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 1998

FULLS/60

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 1998

TAULA

- **EDITORIAL** 1
- **ACTUALITAT** 2
- **ESTUDIS**

«A FOC! A FOC!» ASSALT, INCENDI I DESTRUCCIÓ DEL CASTELL DE MATARÓ PER PART DEL SAGRAMENTAL A MITJAN SEGONA DÈCADA DEL SEGLE XV
Roser Salicrú i Lluch 6

EL CRÈDIT AL MÓN RURAL A LES ACABALLES DEL SEGLE XVI. ELS CENSALS DELS INVENTARIS *POSTMORTEM*
Assumpció Zapata 15

DE LA CREU D'EN FOGUERES DEL TORRENT A LA FONT DEL CAMÍ FONDO
Carme Espriu i Fernàndez 19

UNA ETAPA DE L'ORFEÓ MATARONÍ (1951-1973)
Josep Reniu i Calvet 31

L'ESPERIT DE FIGUERA MAJOR. PETITA HISTÒRIA D'UNA ESCULTURA DE MATARÓ
Manuel Cusachs i Xivillé 37

LA CIUTAT EN EL RECORD (II)
Ramon Salas i Oliveras 40

- **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 45

Portada: Representació d'un castell. Ceràmica procedent del castell de Mataró (segle XVI). Museu de Mataró.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració del Patronat Municipal de Cultura MATARÓ

EDITORIAL

LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ DECLARADA BÉ CULTURAL D'INTERÈS NACIONAL, CATEGORIA MONUMENT HISTÒRIC

L'any 1983 Mn. Francesc Pou i Ginesta, en nom de la parròquia de Santa Maria de Mataró, va sol·licitar la declaració de monument o conjunt històrico-artístic, de caràcter nacional, per a la basílica de Santa Maria, amb el suport de l'Ajuntament de Mataró, del Patronat del Museu Comarcal del Maresme i del Museu Arxiu de Santa Maria.

En l'expedient de sol·licitud es feia constar que el conjunt de Santa Maria, que comprèn l'església (segles XVII i XVIII), amb la seva impressionant nau barroca, la torre del campanar (segles XV i XVIII), la capella dels Dolors (segle XVIII), el nucli barroc del Roser (segles XVII i XVIII) i el Museu Arxiu de Santa Maria, és el més important conjunt monumental que conserva la ciutat de Mataró.

Per resolució de 12 d'abril de 1983, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va incoar el corresponent expedient per a la declaració.

Ben aviat el Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura projectà i va fer al seu càrrec la restauració del campanar. Les obres van fer-se en dues fases, la primera iniciada el 1984 i enllestida el 1985, i la segona començada i acabada l'any 1985.

Com a complement dels treballs del campanar, el Servei del Patrimoni Arquitectònic projectà la restauració de la façana (1987). Circumstàncies diverses van fer que les obres no s'executessin fins a l'any 1996 i s'acabessin l'any 1997.

El setembre de 1997 el Departament de Cultura incoà l'expedient de delimitació de l'entorn de protecció. Abans, el 20 de març de 1996, el Consell Assessor del Patrimoni havia aprovat la declaració de monument, que va ésser també aprovada pel Govern de la Generalitat de Catalunya el passat 23 de desembre de 1997. Per a l'efectivitat de la declaració resta només la publicació de l'acord en el Diari Oficial de la Generalitat.

La declaració del conjunt de la basílica de Santa Maria com a Bé Cultural d'Interès Nacional representa, en primer lloc, el reconeixement institucional de la seva categoria artística com a monument principal en el conjunt del barroc català. En segon lloc és garantia de la seva preservació i restauració en el moment que s'ha iniciat la campanya «Mataró restaura Santa Maria», a l'espectativa de l'any 2008, quan farà mil anys del primer document conegut que esmenta la parròquia.

ACTUALITAT

LA NOVA BIBLIOTECA DEL MUSEU ARXIU

L'Equip del Museu Arxiu treballa actualment en la instal·lació de la biblioteca de la institució en els nous espais situats sobre les capelles laterals de la basílica, banda del migdia, als quals s'accedeix des de l'estatge del Museu Arxiu.

La biblioteca incorpora el fons històric de la parròquia de Santa Maria, incrementat per múltiples aportacions de persones i famílies mataronines, i entre elles, les més importants, les de Mn. Julià Augé, Sr. Antoni Pineda i Gualba, Mn. Narcís Pagès, família Matas Flamerich, família Busquets Fité, Mn. Francesc Pou i família Cuadrada Salas.

Cal destacar també les continuades aportacions a partir de l'intercanvi de les publicacions del Museu Arxiu amb altres institucions del país.

La biblioteca és en procés d'ordenació i catalogació. Es pot estimar que conté, aproximadament, uns quinze mil volums en augment constant.

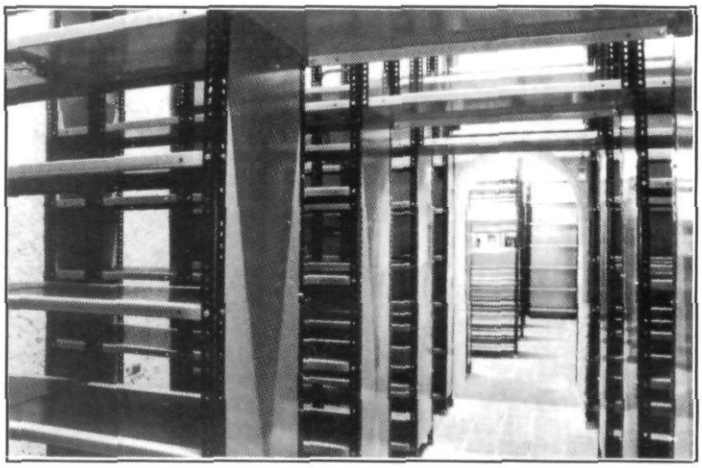

Biblioteca del Museu Arxiu. Noves instal·lacions.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

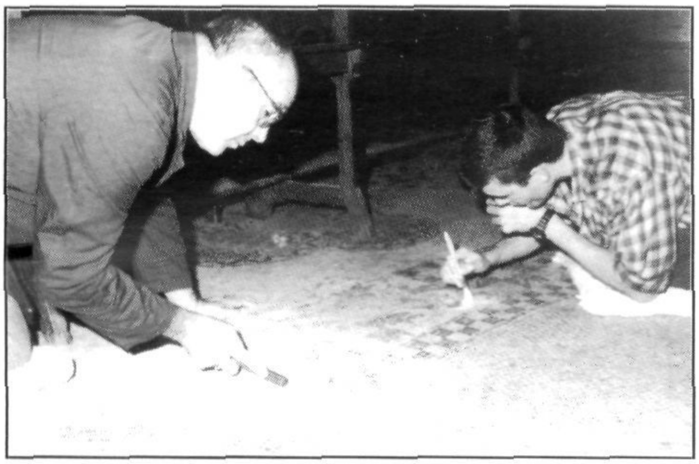

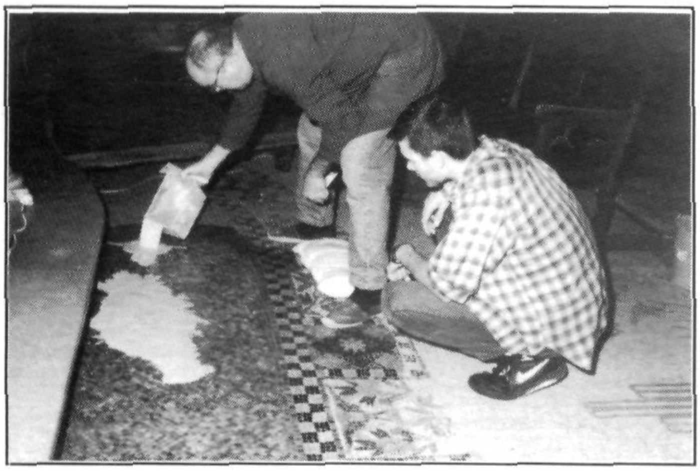

RESTAURACIÓ DEL PAVIMENT DE MOSAIC DE LA CAPELLA DEL SAGRAMENT DE SANTA MARIA

Un grup de restauradors del Museu Arxiu de Santa Maria, dirigit per Josep Garrido i Salazar, i format per Enric Garcia de Paco, Alfons Palau i Jaume Turà i Dalmau, treballa des de fa uns mesos en la rehabilitació del paviment de la capella del Sagrament de Santa Maria.

El paviment de mosaic de la capella, obra destacable entre els mosaics modernistes de Catalunya, va ésser construït l'any 1903 per Màrius Magliano, mosaista italià establert a Barcelona. Era en molt mal estat de conservació i manteniment, i el seu estat feia necessària i urgent la seva restauració.

El mateix grup ha iniciat també la restauració de les llànties de la capella.

Josep Garrido i Enric Garcia treballant en la restauració del mosaic.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

M. ASSUMPCIÓ ZAPATA I BUXENS, MEMBRE DE L'EQUIP DEL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA, ACCÈSSIT AL «PREMI ILURO 1997»

El treball «Les jurisdiccions locals en el pas de l'edat mitjana a l'edat moderna. Els Batlles de Sachs i els Batlles Reials a la baronia Desbosch» va ésser guardonat amb accèssit en la XXXIX edició del Premi Iluro, instituït i dotat per la Caixa d'Estalvis Laietana de Mataró, i atorgat el passat dia 30 d'octubre de 1997.

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria, del qual Maria Assumpció Zapata i Buxens, és membre actiu, es congratula per la concessió.

M. Assumpció Zapata després de recollir l'accèssit al Premi Iluro. Fotografia Q.P. Extreta del diari *El Punt*, 31 d'octubre de 1997.

EXPOSICIÓ «RECORD DE MN. FRANCESC POU. FOTOGRAFIES»

L'any 1957, Mn. Francesc Pou i Ginesta va ésser nomenat rector i va prendre possessió de la rectoria de Santa Maria de Mataró, càrrec que ocupà fins a l'any 1993, any de la seva jubilació. Va morir a Mataró, a les Llars Cabanelles, el passat 23 de febrer de 1997.

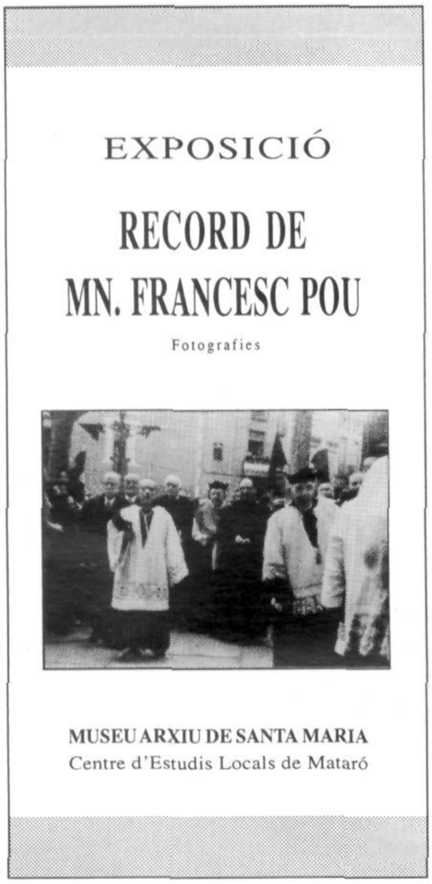

A manera d'homenatge a Mn. Francesc Pou, l'Equip del Museu Arxiu presenta aquesta exposició de fotografies que resumeixen les seves actuacions a Santa Maria i també, més concretament, la seva vinculació al Museu Arxiu.

Inaugurada el dia 28 de novembre de 1997, restarà oberta fins al 22 de febrer d'aquest any 1998.

Públic assistent a l'acte d'inauguració de l'exposició «Record de Mn. Francesc Pou. Fotografies». Fotografia Miquel Sala. MASMM.

XIV SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

El passat dissabte dia 29 de novembre tingué lloc la XIV Sessió d'Estudis Mataronins, corresponent a l'any 1997.

Les comunicacions presentades van ésser les següents:

«Una sitja dels inicis de l'edat de bronze al Camí del Mig (Cabrils)», d'Imma Bassols i Fernàndez, Daniel Diví i Salvañà i David Farell i Garrigós.

«Materials pre-romans trobats en la confluència de la riera d'Agell, el camí del Mig i el pont de l'autopista A-19 (Cabrera de Mar)», de Josep Viñals i Cortés.

El Sr. Antoni Martí i Coll presentant la seva comunicació. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

«Estudi de dues tenalles de ceràmica ibèrica puntada trobades a la riera de Teià», de Josep Maria Rovira i Juan.

«Notícia sobre l'excavació del sector de la torre semi-circular de can Modolell (Cabrera de Mar)», de Joan Bonamusa i Roure, Isabel Garí i Lleixà i Joan Francesc Clariana i Roig.

«El vidre romà de can Modolell (Cabrera de Mar)», de Joan Francesc Clariana i Roig.

«L'abocador romà del Sot del Pi (Premià de Dalt, el Maresme) i la problemàtica de l'àrea arqueològica de Santa Anna - Can Olla», de Jordi Montlló Bolart, Fernando Cazorla Carrera i Ramon Coll Monteagudo.

«L'aportació del Maresme al coronatge de Ferran d'Antequera», de Roser Salicrú i Lluch.

«Apunts sobre el mas Fogueres del Torrent», de Jaume Bruguera i Castellnou.

«Els Torres, tres generacions de notaris, i els pergamins Marfà», d'Enric Subiñà i Coll.

«Les devocions», de Josep Samon i Forgas.

«Fer ploure a l'Antic Règim», de Francesc Forn i Salvà.

«Documentació de l'ermita de Sant Simó», de Josep Colomer i Busquets.

«Mataró 1837-1838. Increment del poder militar», d'Antoni Martí i Coll.

«L'antiga 'comuna' de can Boada», de Francesc Gallemí i Torrellas, Miquel Gurrera i Martí i Robert Lleonart i Casadevall.

«El viatge d'un emigrant a les Amèriques. Andreu Duran», de Margarida Colomer i Rovira.

Durant l'acte es presentà també el volum que conté les comunicacions de la XIII Sessió, any 1996, editat en col·laboració amb el Patronat Municipal de Cultura.

Públic assistent a la XIV Sessió d'Estudis Mataronins. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

RESTITUCIÓ DE L'ESTENDARD DE L'ASSOCIACIÓ ARTÍSTICH ARQUEOLÒGICA DE MATARÓ A RIPOLL

El passat diumenge dia 30 de novembre de 1997, en presència del bisbe de Vic, de les autoritats municipals de Mataró i Ripoll, i amb la basílica plena de mataronins i ripollesos, el Grup d'Història del Casal de Mataró va fer ofrena al monestir de Ripoll de l'estendard de Santa Maria i Sant Jordi, rèplica del que l'antiga Associació Artístich Arqueològica mataronina havia donat també al monestir en les festes de la seva restauració i que havia decorat la nau principal de la basílica fins a l'any 1936.

L'acte d'ofrena culminava amb èxit la campanya iniciada pel Grup d'Història del Casal des de feia molt de temps, i que havia obtingut el suport de múltiples institucions, associacions i persones de Mataró, entre elles el Museu Arxiu.

Abans de la seva portada a Ripoll, l'estendard, dissenyat per l'artista mataroní Joan Parés de Mataró, seguint el traç del projecte primitiu de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch, va ésser exposat a Santa Maria, primer a la capella de Sant Joan i després a la capella dels Dolors.

El nou estendard exposat a la capella de Sant Joan de Santa Maria.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

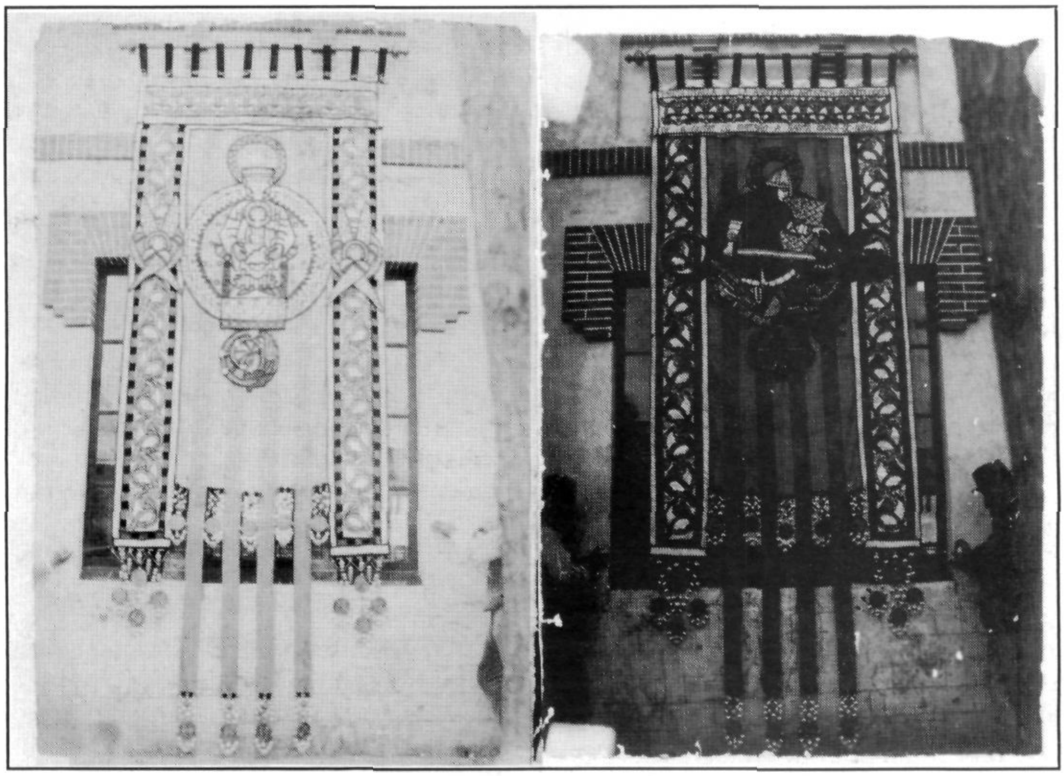

L'antic estendard, encara a Mataró. Representació de Santa Maria i Sant Jordi.
Fotografia Josep Vinardell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

El Dijous Sant de 1414, 1415 o 1416, més d'una seixantena d'homes armats de parròquies del Maresme i del Vallès assaltaren i incendiaren el castell de Mataró, que cremà durant vuit o deu dies i quedà reduït a cendres; l'endemà, talaren arbres i vinyes; i, el tercer dia, encara feren destrosses a la plaça de la vila. Aquest és l'episodi colpidor de la història del castell que ens presenta Roser Salicrú i Lluch, un episodi que ens descobreix nombroses dades inèdites de la seva realitat física i que, a més, per la particular conjuntura en què es produí, pogué significar el seu abandó definitiu.

«A FOC! A FOC!». ASSALT, INCENDI I DESTRUCCIÓ DEL CASTELL DE MATARÓ PER PART DEL SAGRAMENTAL A MITJAN SEGONA DÈCADA DEL SEGLE XV

El 22 d'abril de 1417, donant resposta a la súplica que li havia adreçat Antoni de Torres com a pare i legítim administrador de Baltasar de Màrgens, Alfons el Magnànim, des de Sogorb, citava a comparèixer a l'Audiència Reial per fer front a querelles per violació de pau i treva cinquanta-cinc homes i una dona de parròquies del Maresme, del Vallès i del Barcelonès per l'incendi i crema total que es deia que ells i altres del sagramental que els havien ajudat havien fet del castell de Mataró i de les seves pertinences.[1]

Poc més d'un mes després, el dia 26 de maig, trobem cinc cartes reials adreçades a cinc d'aquestes persones[2] que ens permeten saber que aquell dia Antoni de Torres havia presentat davant del rei querella per violació de pau i treva contra seixanta-cinc persones, entre elles dues dones, d'Alella, Argentona, Badalona, Cabrera, Caldes d'Estrac, Canyamars, Cardedeu, Corró d'Avall, Dosrius, Llavaneres, Mata, Mataró, Teià, Tiana, Vilamajor i Vilassar[3]. Aquestes cartes, cinc de les seixanta-cinc que es degueren expedir, ens expliquen el que passà i ens permeten saber que Antoni de Torres, en nom del seu fill Baltasar, valorà els danys en 15.000 florins d'or d'Aragó, quantitat que pretenia exigir als responsables com a compensació però que el rei féu moderar fins a 100.000 sous de Barcelona, poc menys de 9.100 florins, reduint-la gairebé un 40%.[4]

La historiografia mataronina ens ha llegat una imatge negativa de la figura d'Antoni de Torres[5], pare i tutor de Baltasar de Màrgens, senyor del castell de Mataró des de 1413 fins a 1419. Hom situava els fonaments d'aquesta imatge en el fet que mentre ell regí el castell de Mataró s'iniciaren els passos i es procedí a la reincorporació del castell al patrimoni reial[6], cosa interpretada més com a fruit d'una lluita i consecució particular dels homes del terme en resposta al «mal govern» de de Torres, que no pas com un exemple més del procés de recuperació del patrimoni reial alienat en què la Corona era la primera interessada[7].

Però, tanmateix, era evident que abans d'arribar a la lluïció sancionada pel privilegi de 1419 s'havien produït moments de tibantor que havien determinat que un dels capítols d'aquest privilegi esmentés de manera explícita el «gran odi» que de Torres tenia contra els homes del terme i arribés a eximir-los, en endavant, de qualsevol causa o jurisdicció que els pogués relacionar amb ell.[8]

Si bé anteriorment ja havíem recollit diverses notícies d'aquest estira-i-arronsa, que semblava que hauria pogut arribar al seu punt culminant a l'entorn de l'estiu de 1415, arran de la concessió d'una llicència reial a Antoni de Torres que l'autoritzava, sense aparent limitació

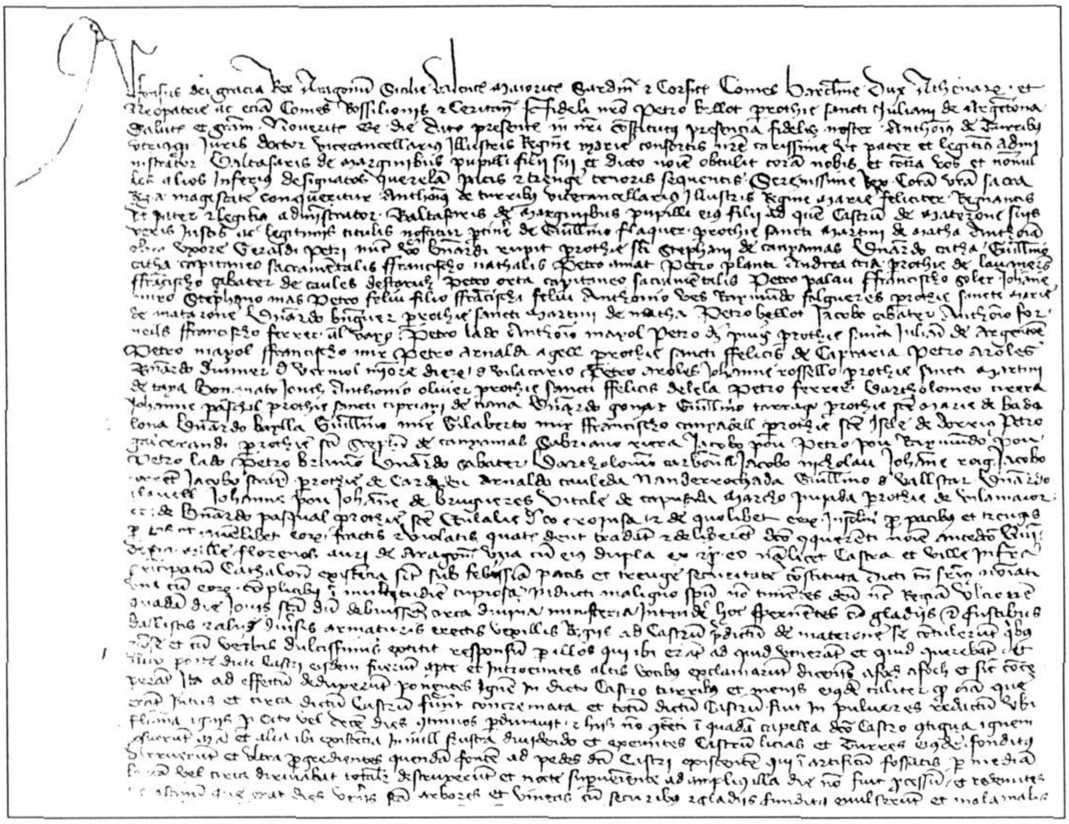

Fragment d'una de les cartes que narra l'assalt al castell de Mataró, la que fou adreçada a Pere Bellot, d'Argentona, un dels participants. ACA; C., CR Alfons IV, caixa 4, núm. 531.

i durant deu anys, a imposar sises sobre el tràfic de mercaderies dins la jurisdicció del castell[9], ara podem afegir-hi un episodi de violència realment greu, tant pel que fa a les seves implicacions com a les seves conseqüències, que podria justificar a bastament aquell suposat «gran odi».

Un Dijous, Divendres i Dissabte Sants anteriors a la primavera de 1417, data de les notícies que en tenim i, com si festivitats tan significatives del calendari litúrgic encara no fossin prou, quan els protagonistes haurien hagut de dirigir-se cap als oficis divins, una força almenys en teoria organitzada, els homes del sagramental de totes les parròquies esmentades, entre els quals hi havia el capità de Llavaneres, Guillem Catà, i el de Mataró, Pere Orta, presidida pels estendards reials, en un nombre superior al dels noms que coneixem, que anaven acompanyats d'altres homes que els ajudaren, no només es dedicà a assaltar, incendiar i destruir el castell –que després cremà durant vuit o deu dies– al llarg de tota una jornada, sinó que l'endemà talà arbres i vinyes i, el tercer dia, atacà la plaça de la vila, on enrunà un porxo i destruí el forn, probablement com a símbol del poder senyorial.

Malauradament, els documents que fan referència a aquests fets no aporten cap element que permeti d'establir amb exactitud de quin any es tractà.

La data de les notícies que en tenim, 22 d'abril i 26 de maig de 1417, impossibilita que l'atac s'hagués produït aquell mateix any, perquè, com que el dia de Pasqua de 1417 fou l'11 d'abril, en només deu dies les queixes d'Antoni de Torres no pogueren arribar al monarca –que, a més, era al regne de València– i deixar empremta a la Cancelleria Reial.

Per altra banda, aquests fets han de ser, per força, posteriors a 1413, ja que la Setmana Santa d'aquell any el castell encara era en poder de la branca de les descendents directes de Pere de Màrgens –la seva filla Maria, casada amb Pere Arnau Marquès, senyor de la Roca, i la seva néta Isabel, casada amb el noble Ramon de Peguera–. No fou fins al setembre de 1413 que una sentència en decidí el traspàs a les germanes Joaneta –mare de Baltasar i esposa d'Antoni de Torres– i Brígida de Màrgens.[10]

Només ens resten, en conseqüència, tres possibilitats: 1414 i 1415, durant el regnat de Ferran d'Antequera, o 1416, durant els primers dies del regnat d'Alfons el Magnànim[11]. Al meu entendre, totes tres possibilitats són viables.

Les del 1414 i 1415, a més distància, podrien explicar l'estat de runa total («dirutum totaliter») en què, aparentment, es trobava el castell el juny d'aquest darrer any segons la llicèn-

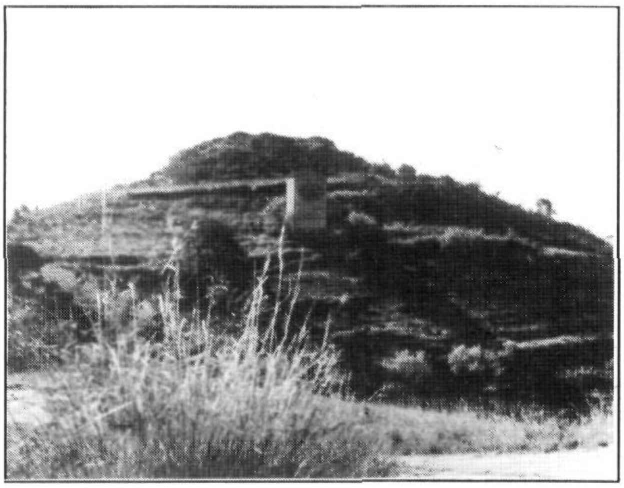

Visió actual del turó de Mata, al cim del qual s'alçava el castell de Mataró, des de la banda nord. En primer terme, la torre de la masia d'Onofre Arnau.
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

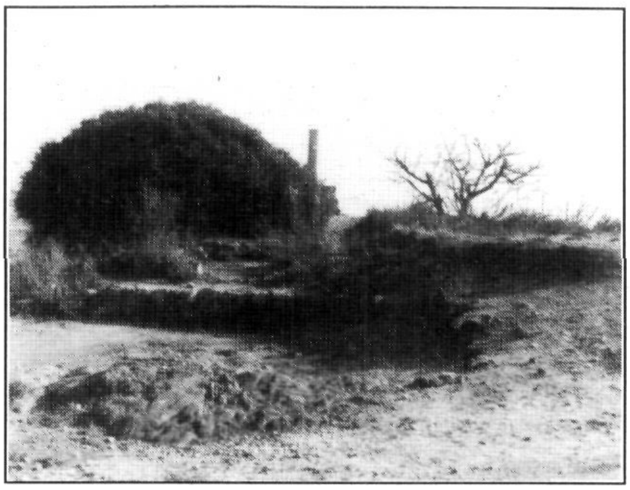

Estat actual del cim del turó de Mata.
S'hi aprecien fonaments o restes de parets del castell.
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

cia per recaptar sises per refer-lo que, aleshores, apareix registrada a Cancelleria[12]; la del 1416, en canvi, podria donar una justificació als fets, ja que justament des de l'expedició d'aquesta llicència o d'una de semblant que fou posada en execució i que suposà la introducció de noves imposicions és quan comencen a aparèixer els símptomes més clars de malestar entre Antoni de Torres i els homes del terme del castell, malestar que obligà la Corona a intervenir-hi.[13]

Sigui com sigui, no podem perdre de vista que Antoni de Torres no només era jurista, doctor en ambdós drets, sinó que el 1417 també era, i sobretot, tant conseller com vice-canceller de la reina Maria, la muller d'Alfons el Magnànim. Aquesta doble condició seva suposa que, sens dubte, podia disposar de recursos i d'influències i, per tant, de la possibilitat d'agilitar la querella que endegà en contra d'aquells que participaren en el motí.

Les cinc cartes conservades ens permeten saber que les seixanta-cinc persones anomenades, juntament amb els seus còmplices i en gran multitud, «induïdes d'esperit maligne i sense témer Déu ni el càstig reial», un Dijous Sant, mentre haurien hagut de dirigir-se als oficis divins i menyspreant-los, armats amb espases, bastons, ballestes i altres armes, presidits pels estendards reials alçats, es dirigiren cap al castell de Mataró.

Un cop allí, aquells que hi havia dins el castell –els guàrdies, segurament– els preguntaren, generosament i amb paraules dolcíssimes (almenys segons la que devia ser la versió d'Antoni de Torres), a què venien i què volien i, tot seguit, els obriren les portes.

Però la multitud entrà cap a dins del castell cridant «a foc, a foc» i féu allò que proclamava: calà foc al castell i a les seves torres i murs o muralles, de tal manera que tot allò que hi havia tant a dins com a prop del castell quedà totalment cremat i tot el castell quedà reduït a cendres. Com ja he dit, les flames de l'incendi duraren vuit o deu dies seguits.

Encara no satisfets, també calaren foc a l'ara d'una capella, contigua al castell, i a tot el que allí hi havia, i ho esmicolaren tot en mil bocins.

Després sortiren del castell (cosa que significa, per tant, que fins aleshores havien actuat a l'interior del recinte) i en derruïren totalment les llices[14] i torres.

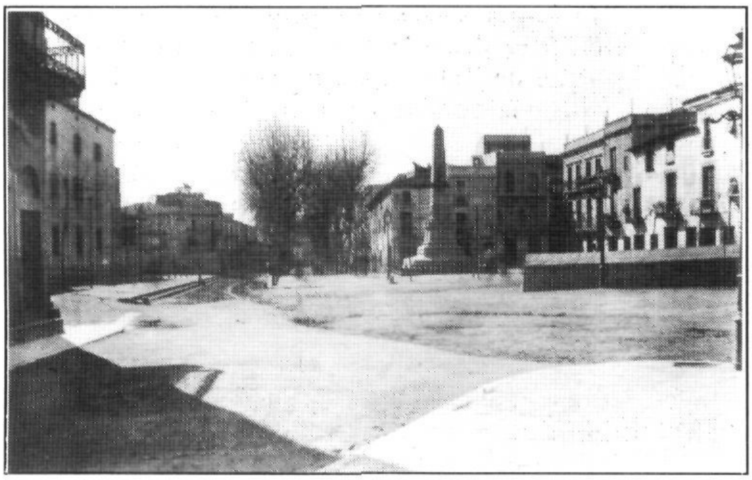

La plaça de Santa Anna a la fi del segle XIX.
En primer terme, a la dreta, la lliça.
Fotografia Josep Vinardell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Anant més enllà, encara destruïren totalment una font o brollador d'aigua (mina, pou?) que hi havia al peu del castell. La font desguassava, desviava o feia arribar l'aigua a canals o a alguna altra mena de construccions o de conduccions artificials durant una mitja llegua[15]. Es tractava, probablement, de l'aigua que abastia el castell, de manera que la destrucció d'aquest doll o estructura devia deixar-lo sense forniment.[16] La caiguda de la nit féu que, aquell dia, Dijous Sant, la multitud ja no anés a més.

Però l'endemà, Divendres Sant, continuà fent destrosses i, amb destrals i espases, talà totalment arbres i vinyes.

El tercer dia, Dissabte Sant, seguí acumulant mals sobre mals. Marxà sobre la vila de Mataró, tirà a terra un porxo que hi havia a la plaça i també hi destruí totalment el forn.[17]

Tant pel que fa a la seva durada com per les seves implicacions i conseqüències, la gravetat d'aquests fets supera de llarg l'avalot de la darreria del segle XIV contra Pere Arnau Marquès que descobriren J.M. Pons i Guri i J. Llovet.

En aquell cas, esdevingut probablement el 1389 o el 1390, sembla que foren només els homes del terme de Mataró els qui anaren fins al castell, on insultaren i amenaçaren de tal manera Pere Arnau Marquès i les seves filles que ell, atemorit, optà tant per alliberar un dels principals protagonistes del tumult, empresonat, que se li havia encarat amb un punyal, com per revocar la crida de recollida o *recolleta* que havia motivat l'avalot, feta amb el pretext de protegir-se de la gent armada estrangera que es deia que volia entrar al Principat[18]. Tot i que, en aquella ocasió, els homes del terme de Mataró aconseguiren els seus propòsits, la violència no anà més enllà de les amenaces, i no sabem pas que, fruit de l'avalot, hi hagués destrosses.

Uns vint-i-cinc anys més tard, en canvi, els fets no suposaren cap perill per a les persones d'Antoni de Torres ni de Baltasar de Màrgens, que, evidentment, no eren al castell. Si bé no sabem quins foren els motius exactes de l'atac al castell, als camps i a la plaça de la vila, és molt probable que el rerafons fossin els entrebancs que Antoni de Torres anava posant a les pretensions tant de la Corona com dels homes del castell de cara a la lluïció (amb traducció impositiva o no) i el malestar que se'n derivava, però difícilment fou un atac del tot improvisat i espontani.

L'assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part d'una multitud exaltada que arribà fins a les seves portes, armada, al crit d'«a foc, a foc» i presidida tant pels penons reials com pels capitans del sagramental de les parròquies del seu terme, degué tenir, certament, dosis d'espontaneïtat. Però, evidentment, la marxa d'aquella munió d'homes armats que es precipità contra el castell per encendre'l i destruir-lo no pogué pas ser del tot improvisada. Ho demostra el fet que es tractés d'una acció del sagramental i que no només hi participessin homes del terme del castell (tan sols una quarta part del total) sinó, sobretot, del Vallès (d'on destaca la contribució dels homes de Cardedeu i de Vilamajor) però també, amb aportacions més migrades, exceptuant-ne el cas d'Argentona, d'altres parròquies del Maresme.

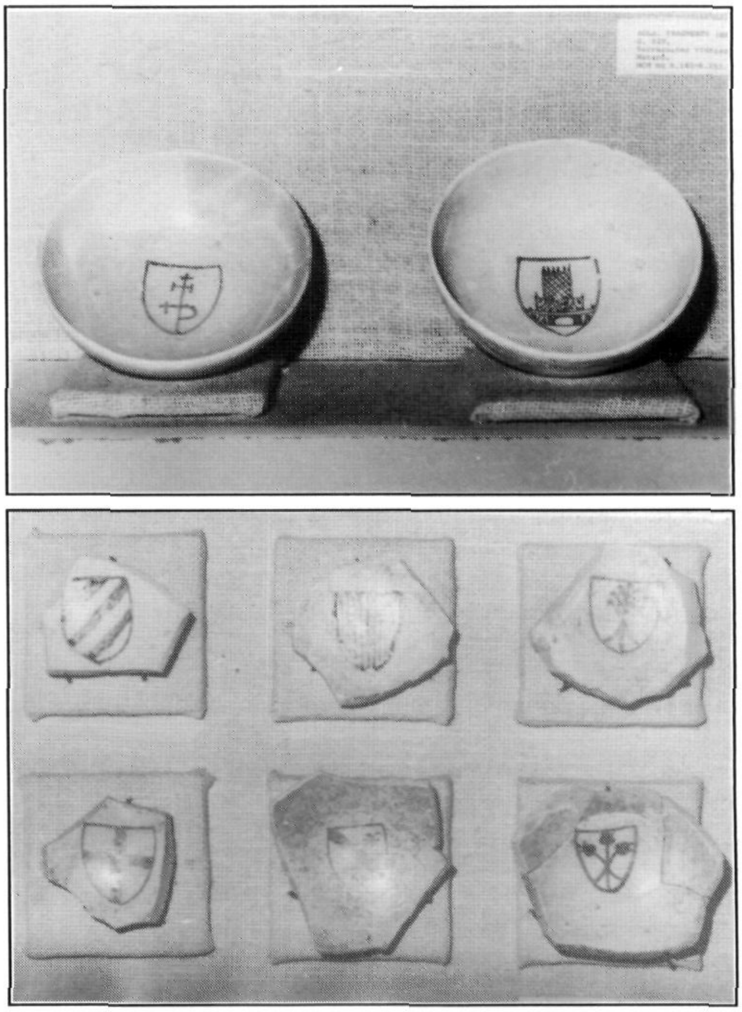

Ceràmica procedent del castell de Mataró (segle XIV). Museu de Mataró. Sala de Síntesi. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

El maig de 1417 les cinc cartes no diuen directament que es tractés d'una acció del sagramental, per bé que la participació dels capitans de Mataró i de Llavaneres (Pere Orta i Guillem Catà) no permet dubtes, però el document del mes d'abril deixa ben clar que els noms que esmenta són d'homes del sagramental i que, a més d'ells, també n'hi participaren d'altres que en formaven part.

El sagramental és una institució que s'originà a mitjan segle XIII al Pla del Llobregat, amb la finalitat que la població rural pogués protegir-se de lladres i malfactors. A la darreria del segle XIV, quan Joan I n'aprovà unes noves ordinacions, estava implantada a les vegueries de Barcelona, del Vallès, d'Osona i del Bages i a la sots-vegueria de Moià. Aquells qui en formaven part, juramentats, tenien dret a tenir armes i a usar-les quan eren convocats. Com que les convocatòries es feien «so metent», és a dir, amb emissió de so (de campanes, d'instrument o de viva veu), fou conegut, també, com a sometent. Cada vila, lloc, castell o parròquia tenia els seus propis capitans del sagramental –un de sol des de les ordinacions de 1395 de Joan I–, que eren els qui s'encarregaven de dirigir els homes del terme, de vetllar per fer-los complir les disposicions i de rebre'n el jurament[19]. Aquest era el cas de Guillem Catà, a Llavaneres, i de Pere Orta, a Mataró, quan es produí l'assalt al castell.

Com a cos armat o milícia camperola, en implantar-se a les vegueries de Barcelona, del Vallès, d'Osona i del Bages, el sagramental hi acabà amb l'exclusivitat del poder nobiliari com a força armada i donà als pagesos tant la capacitat de reaccionar davant dels abusos senyorials com de prendre's la justícia pel seu compte i de cometre també, a voltes, altres excessos.

Sobretot de mitjan segle XIV en endavant, les notícies d'avalots i d'assalts semblants al que ens ocupa, amb participació del sagramental i en contra d'interessos nobiliaris i senyorials són freqüents[20] (encara que darrera de les seves actuacions també pugui haver-hi, a voltes, interessos de signe ben divers), de manera que la freqüència dels incidents amb la noblesa fa que també ho siguin les queixes d'aquesta en contra de la institució. A més, tal com succeeix en el cas de Mataró a mitjan segona dècada del segle XV, a la darreria del segle XIV moltes de les actuacions del sagramental són vinculables al procés de recuperació dels senyorius jurisdiccionals per part de la Corona, que pot usar-lo al servei dels seus interessos.[21]

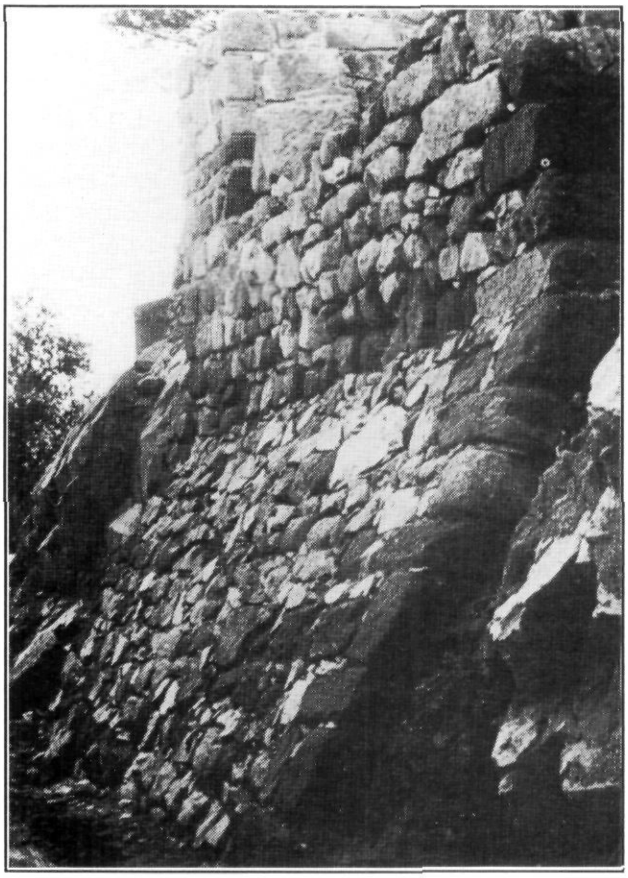

Restes d'una torre defensiva del castell del Far o de Llinars, lloc que el 1413 també rebé un atac del sagramental. Font: L. Monreal, J. Barrachina. *El castell de Llinars del Vallès*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Montserrat 1983).

Pel que fa a notícies relacionades amb el sagramental al Maresme a la primeria del segle XV i, en concret, al terme del castell de Mataró, Madurell en donà a conèixer algunes, extretes de dos llibres de l'escrivania del sagramental del Vallès, del Maresme i del Llobregat del període 1402-1409 que s'han conservat a l'Arxiu de Protocols de Barcelona. Gràcies a ell sabem, per exemple, que la Setmana Santa de 1404 també fou agitada, ja que el dia de Pasqua, a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, s'hi mogué «algun brogit o rumor» contra el vicari, o que, el maig de 1405, la incompareixença a l'emissió de so d'alguns mataronins per perseguir «alguns malfaytors que lo veguer anava derrera somatent» motivà que fossin sancionats pecuniàriament.[22]

Poc abans que es produís l'assalt al castell de Mataró, arran dels greuges que la noblesa havia presentat a les Corts de Barcelona de 1412-1413 pels abusos comesos pel sagramental, Ferran I havia promulgat unes noves ordinacions[23], que no impediren pas, però, que hi continuessin havent incidents. El més conegut tingué com a escenari, el 1413, el terme d'un altre castell no gaire

llunyà, el del Far o de Llinars, que era en mans de Riambau de Corbera. El sagramental també atacà aquest lloc, hi talà vinyes i arbres, hi cremà molins i causà danys en els béns del senyor[24], que aconseguí foragitar de pau i treva[25] cent setanta-un pagesos de parròquies del Vallès i del Maresme[26]. Lògicament, la proximitat cronològica i geogràfica de l'assalt al Far amb l'assalt a Mataró fa que molts dels noms (si més no els de família) dels pagesos que hi participaren coincideixin. A més, els moviments dels foragitats que recull en els interrogatoris un procés que inicià l'encara infant Alfons en contra d'aquests, demostren que tant la presència de molts d'ells a les parròquies del terme del castell de Mataró com les seves relacions i tractes amb els parroquians del Maresme eren gairebé quotidians[27]. Seria interessant poder esbrinar, per tant, si hi pogué haver cap mena de relació entre totes dues actuacions del sagramental.

Segons el testimoni que en donava Marià Ribas, el 1933, en publicar les seves *Notes històriques de Mata*, aleshores ja feia uns quaranta anys que havien estat destruïdes les darreres restes visibles que quedaven del castell de Mata o Mataró, que cal no confondre i identificar, com ha fet sovint la veu popular, amb les restes de l'edificació més tardana que encara avui romanen en peu al mateix turó d'Onofre Arnau, a tocar d'on hi havia el castell.[28]

La descripció que tenim de l'assalt al castell de Mataró no deixa cap mena de dubte que aquell Dijous Sant hi sembrà, realment, destrucció i que, aparentment, aquesta fou plena. Insisteix, literalment, en la crema total i completa de tot allò que hi havia dins i prop, en la reducció del castell a cendres («in pulveres reductum») i en el fet que cremà vuit o deu dies seguits. Insisteix, també literalment, en l'incendi de l'ara de la capella del castell i en l'esmicolament («in mille frustra dividendo») de tot el que hi havia a dins. I, encara, en l'enrunament de soca-rel, fins als fonaments, fet ja des de fora del recinte del castell, de llices i torres («funditus dirruerunt»).

Per tant, podem parlar sense por d'assalt, incendi i destrucció del castell a mitjan segona dècada del segle XV. Encara que el testimoniatge de què es fa ressò la narració dels fets pogués procedir de la part damnificada i pogués tendir a l'exageració, és evident que l'atac del sagramental no causà simples desperfectes i que el castell quedà inhabitable i inhabilitat. L'exageració, en tot cas, podria mesurar-se, econòmicament, comparant la valoració que de Torres féu dels danys i perjudicis, 15.000 florins (o 165.000 sous), amb la que Alfons el Magnànim acceptà, 100.000 sous. Tanmateix, l'acceptació d'aquesta quantitat per part de la Corona no fa sinó demostrar la realitat i la gravetat dels danys.[29]

La torre de la masia d'Onofre Arnau tal com era a inicis de l'actual segle. Al fons, la masia anomenada del Castell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

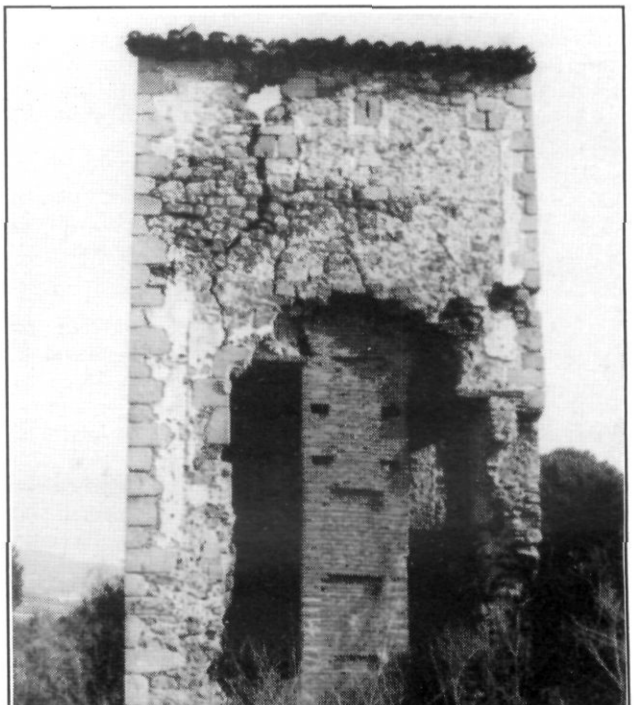

Estat actual de la torre de la masia d'Onofre Arnau. Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Faltaria saber si, després d'aquest episodi, el castell de Mataró encara pogué tornar a alçar el cap, si arribà a refer-se o si quedà abandonat.

Al cap de dos anys gairebé exactes de la data d'aquestes notícies de 1417, el castell ja tornava a ser a mans de la Corona. Encara que l'assalt s'hagués produït el 1414 o el 1415 i encara que el motiu per recaptar les noves imposicions que causaren rebombori l'estiu de 1415 hagués estat refer-lo, a aquelles alçades Antoni de Torres ja era conscient que aquella possessió perillava i que difícilment podria lliurar-se del procés de recuperació del patrimoni reial, que comptava, a més, amb el suport dels homes del terme[30]. Per tant, encara que hagués arribat a recaptar imposicions amb aquella excusa, difícilment les hauria invertides al castell, perquè hauria estat com llençar-les. En una conjuntura semblant li convenia, només, intentar treure el màxim profit econòmic de Mataró mentre pogués, cosa que justificaria, també, la seva sobrevaloració dels danys rebuts.

Crec, per tant, que la hipòtesi de l'abandó del castell de Mataró arran d'aquest assalt, incendi i destrucció de mitjan segona dècada del segle XV, protagonitzat pels homes del sagramental, és més que raonable. Ara per ara, tots els indicis de què disposem apunten en aquesta direcció[31], de manera que cal esperar que els resultats de noves recerques o de futures excavacions ho puguin confirmar.

Roser Salicrú i Lluch

NOTES.

1.- «pretextu incendii et concremationis per vos, ut asseritur, et alios de sacramantali in hiis fautores et coadiutores factis de dicto castro de Materone et pertinentiarum eiusdem» (Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Cancelleria (=C), registre (=reg) 2462, f. 54r-v; 1417, abril, 22. Sogorb).

2.- Pere Bellot i Pere Despuig, d'Argentona; Francesc Soler, de Mataró; Pere Bramon, de Cardedeu; i Antònia, abans esposa de Guerau Pere i ara de Bernat Rupit, de Canyamars.

3.- Els cinquanta-sis i seixanta-cinc noms que trobem per una i altra banda coincideixen, però a la citació del mes d'abril no n'hi ha un d'Argentona, tres de Cardedeu, un de Dosrius, un de Mataró, tres de Vilamajor i un de Vilassar que trobem pel maig i, en canvi, hi ha tres noms més d'Argentona (vegeu-ho al llistat adjunt).

El fet que s'hi incloguin dues dones no significa pas, evidentment, que elles formessin part del sagramental, sinó que degueren participar activament a l'assalt i incendi i que, per això, també en foren considerades protagonistes i responsables.

4.- ACA, C., Cartes Reials (=CR), Alfons IV, caixa 1, núm. 112 i caixa 4, núms. 527, 529, 531 i 532; 1417, maig, 26. València. La carta núm. 112 es troba datada, erròniament, a l'any 1416 però a València, cosa que, més enllà del contingut de la carta, idèntic al de les altres quatre, confirma que es tracta d'un error, puix que el maig de 1416 Alfons era al Principat i no pas al regne de València.

5.- Vegeu J.M. PELLICER PAGÈS, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887), pp. 410-412, o M. RIBAS I BERTRAN, *Notes històriques de Mata*, L'Aixernador Edicions (Argentona 1995), p. 68, que ens parla d'un «govern desastrós».

6.- Vegeu, al respecte, R. SALICRÚ I LLUCH, «El plet entre els hereus de Pere de Màrgens i els primers passos per a la lluïció. Notes documentals del castell de Mataró durant el regnat de Ferran d'Antequera», *IX Sessió d'Estudis Mataronins*, MASMM-PMC (Mataró 1993), pp. 93-104, i SALICRÚ, «La lluïció de 1419 segons les primeres inscripcions del castell de Mataró als llibres de comptes del batlle general de Catalunya (1420-1421)», *XI Sessió d'Estudis Mataronins*, MASMM-PMC (Mataró 1995), pp. 63-72.

7.- Vegeu M.T. FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* 7 (Barcelona 1970-71), pp. 351-491.

8.- PELLICER, *Estudios*, pp. 416-425, publica l'esmentat privilegi traduït al castellà; el document original es troba a ACA, C., reg. 2438, ff. 60r-63v (1419, juny, 27. Sant Cugat del Vallès) i el capítol en qüestió és transcrit a SALICRÚ, «El plet», p. 102, nota 28.

9.- Vegeu *ibídem*, pp. 98-99 i el document, publicat en apèndix, pp. 104-105, i també J. LLOVET, *La ciutat de Mataró*, I (Barcelona 1959), p. 79, que ja fa esment de la gran tibantor entre el castell i els habitants de la seva de-

marcació que sembla que les imposicions concedides amb aquella llicència pogueren ocasionar.

10.- Vegeu un arbre genealògic de la família a SALICRÚ, «El plet», p. 94, on manca Aldonça Marquès, germana d'Isabel i filla de Pere Arnau Marquès i Maria de Màrgens, que el 1413, any de la sentència, ja era morta.

11.- Ferran d'Antequera morí el 12 d'abril de 1416 i Dijous, Divendres i Dissabte Sant d'aquell any foren el 16, 17 i 18 d'abril.

12.- Que la llicència fos expedida o no (com ho indica una anotació marginal), no té perquè restar validesa al seu contingut. Es tracta de la llicència del juny de 1415 que hem esmentat més amunt (vegeu la nota 9 i el text que li correspon). Els ingressos de les noves imposicions que el rei autoritzava havien de destinar-se a refer el castell, a adequar-ne els accessos i a alçar muralles a la vila. Cal observar, tanmateix, que el juny de 1415 es parla d'enrunament i no pas de destrucció, com es fa el 1417 en fer referència als efectes de l'atac.

13.- Vegeu SALICRÚ, «El plet», pp. 98-99.

14.- Les llices o llisses eren tant les peces que formaven la barrera d'un camp clos per a un torneig, com l'espai de terreny que envoltava el peu d'una muralla per impedir que les pedres despreses del mur caiguessin dins el fossat, com el pati o espai clos situat davant del portal d'una masia, com les parets de tanca i separació entre cases i horts (cf. *Diccionari català-valencià-balear*, VII, p. 6). A Mataró, a més, també es coneixien com a llisses els murs fora muralles que servien per desviar l'aigua que baixava per la riera de Cirera, seguint el circuit de les muralles, la plaça de Santa Anna i la Rambla, fins al rec del Molí. En el cas del castell, queda clar que es tracta també d'alguna construcció exterior al recinte, perquè la multitud ja n'havia sortit, i podrien tenir tant funció protectora com de separació o tancament.

15.- «quendam fontem ad pedes dicti castri existentem qui in artificum fossatis per mediam leucam vel circa dirivabat totaliter destruxerunt». La lectura és clara en totes cinc cartes, però el significat del passatge és fosc. Una altra alternativa fóra que l'aigua de la font es desviés o conduís, al llarg d'una mitja llegua, amb algun mecanisme o construcció, fins a algunes rases o fossats, però el sentit segueix essent obscur.

A Catalunya, la «llegua antiga» equivalia a 6.717,60 metres (cf. C. ALSINA, G. FELIU. LL. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial (Barcelona 1990), p. 168). Per tant, una mitja llegua podien arribar a ser uns tres quilòmetres, distància considerable.

16.- Al turó de Mata no s'hi coneixen, ni ara ni d'antic, brolladors d'aigua. Segons RIBAS, *Notes*, p. 52, «la muntanya estaria travessada per algunes construccions o mines subterrànies»; l'autor deia conèixer-ne tres, dues d'elles amb l'entrada tapiada, però no dóna cap indici que permeti datar-les. Podrien guardar alguna relació amb aquestes conduccions documentades a la primeria del segle XV?

17.- «dicti tamen superius nominati, unacum eorum complicibus in multitudine cupiosa, inducti maligno spiritu, non timentes Deum nec regiam ulcionem, quadam die Jovis Sancta, dum debuissent circa divina ministeria intendere, hoc spernentes, cum gladiis et fustibus, ballistis et aliis diversis armaturis, erectis vexillis regiis, ad castrum predictum de Materone se contulerunt, quibus generose et cum verbis dulcissimis extitit responsum, per illos qui ibi erant, ad quid venerant et quid querebant; et ilico porte dicti castri eisdem fuerunt aperte; et intro euntes, altis vocibus, exclamarunt dicentes *a foch, a foch*; et sicut conceperant ita ad effectum deduxerunt, ponentes ignem in dicto castro, turribus et menis eiusdem taliter quod omnia que erant intus et circa dictum castrum fuerunt concremata; et totum dictum castrum fuit in pulveres reductum, ubi flamam ignis per octo vel decem dies continuos perduravit; et hiis non contenti in quadam capella dicto castro contigua ignem posuerunt aram et alia ibi existentia, in mille frustra dividendo; et, exeuntes castrum, licias et turres eiusdem funditus dirruerunt; et, ultra progredientes, quendam fontem ad pedes dicti castri existentem, qui in artificum fossatis per mediam leucam vel circa dirivabat, totaliter destruxerunt; et, nocte superveniente, ad amplius illa die non fuit processum; et, redeuntes in crastinum, que erat dies Veneris Sancta, arbores et vineas, cum securibus et gladiis, funditus evulserunt; et, mala malis acumulando, altra die, que erat dies Sabbati Sancta, accedentes ad villam de Materone, quendam porticum in platea dicte ville existentem ad terram posuerunt, et etiam quendam furnum totaliter destruxerunt, in grande damnum et evidens preiudicium dicti pupilli». Les cinc cartes tenen el mateix contingut, però la transcripció l'hem feta, en concret, de la carta que va adreçada a Pere Bellot, ACA, C., CR Alfons IV, caixa 4, núm. 531.

18.- Vegeu J.M. PONS I GURI, J. LLOVET, «El senyor del castell de Mataró versus la universitat del terme», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 14 (Mataró, juliol 1982), pp. 31-36.

19.- Vegeu, sobre el sagramental, J.M. MADURELL I MARIMON, «Els sagramentals del Vallès, Maresma i Llobregat (Contribució a la seva història)», *VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, III (Barcelona 1962), pp. 183-192; C. CUADRADA I MAJÓ, «El sagramental i les franqueses del Vallès i del Maresme a l'edat mitjana», *XXXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Granollers, 17-18 d'octubre de 1987*, Museu de Granollers (Granollers 1989), pp. 203-217; CUADRADA, «Els greuges del Sagramental en les Corts catalanes (segles XIV-XV)», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya (Barcelona 1991), pp. 208-216; M.T. FERRER I MALLOL, «El sagramental: una milícia camperola dirigida per Barcelona», *Barcelona. Quaderns d'Història* 1 (Barcelona 1995), pp. 61-70.

20.- El 1386, per exemple, només un parell d'anys abans de l'ensurt que Pere Arnau Marquès, senyor de la Roca, tingué al castell de Mataró, una actuació del sagramental en aquell lloc tingué com a conseqüència la tala d'arbres, l'enderrocament i crema de cases, molins i colomars, i altres danys, estimats en 1532 lliures i 10 sous (FERRER, «El sagramental», p. 67), és a dir, 30.650 sous; recordem que, trenta anys després, Alfons el Magnànim valorava els danys infligits a Baltasar de Màrgens per l'assalt i incendi del castell de Mataró en 100.000 sous i que Antoni de Torres els havia avaluat en 15.000 florins, equivalents a 165.000 sous.

21.- Vegeu FERRER, «El patrimoni», pp. 444 i següents i *ídem*, «El sagramental», pp. 66 i següents, i CUADRADA, «Els greuges», p. 212.

22.- MADURELL, «Els Sagramentals», pp. 189 i 190. Pel que fa al segle XIV al Maresme, vegeu CUADRADA, «El sagramental».

23.- Vegeu Cuadrada, «Els greuges», p. 213.

24.- Ferrer, «El sagramental», p. 69.

25.- En paraules del Sr. J.M. Pons i Guri (a qui vull agrair, a més, el seu testimoni oral), els foragitats de pau i treva eren persones que quedaven excloses dels beneficis de pau i treva, per delictes com ara els que atemptaven contra la fidelitat o contra persones eclesiàstiques, per rebel·lió, invasió d'esglésies, crim de lesa majestat, o violència en general. Per foragitar de pau i treva calia seguir un procés especial que només podien tramitar les cúries dels veguers, que tenien competència sobre els fets comesos tant en territoris reials com en territoris baronials (cf. *Enciclopèdia Catalana*, veu «pau»). A la pràctica, un foragitat de pau i treva podia ser perseguit, atacat, ferit i mort sense incórrer en delicte i, en teoria, no se li podia donar ajut ni sosteniment de cap mena.

26.- Cuadrada, «Els greuges», pp. 213-214 i nota 47. Sobre el castell del Far o de Llinars, vegeu Ll. Monreal, J. Barrachina, *El castell de Llinars del Vallès: un casal noble a la Catalunya del segle xv*, Publicacions de l'Abadia (Montserrat 1983), obra dedicada sobretot a exposar els resultats de les excavacions que s'hi dugueren a terme i que, en l'apartat d'introducció històrica, no menciona l'assalt de 1413.

27.- ACA, C., Processos, 101/5.

28.- Ribas, *Notes*, p. 53.

29.- Vegeu, de nou, les dades que comentàvem a la nota 20.

30.- Només cal dir que, el setembre de 1413, Ferran d'Antequera ja havia demanat informació «del fet de Materó (...) si ha loch la rehemçó» (vegeu Salicrú, «El plet», p. 97 i nota 17). I, respecte a la data de 1417, podem afegir que Joana de Màrgens, la muller d'Antoni de Torres i mare de Baltasar de Màrgens, havia rebut, el 19 de desembre de 1416, notificació personal que Alfons el Magnànim pensava dipositar a la taula de canvi el preu que Pere de Màrgens havia pagat pel castell (ACA, Reial Patrimoni, Batllia, 863, f. 21v).

31.- Les prospeccions arqueològiques que fins ara s'han dut a terme al castell de Mataró indiquen que fou habitat fins a l'inici del segle xv i, després, abandonat. A més, s'hi han trobat restes d'incendi en estrats superiors. Dec aquestes informacions a J.A. Cerdà, a qui agraeixo la seva amabilitat.

PARTICIPANTS A L'ASSALT

ALELLA
Bonanat Jonch
Antoni Oliver

ARGENTONA(*)
Pere Bellot
Jaume Sabater
Antoni Fornells
Francesc Ferrer, àlias Baró
Pere Lladó*
Antoni Mayol
Pere Despuig

BADALONA
Bernat Gomar
Guillem Tarragó

CABRERA
Pere Mayol
Francesc Mir
Pere Arnau Agell

CALDES D'ESTRAC
Francesc Sabater

CANYAMARS
Antònia[1]
Pere Galceran

CARDEDEU
Cebrià Riera
Jaume Pou
Pere Pou*
Ramon Pou
Pere Lladó
Pere Bramon
Bernat Sabater
Bartomeu Carbonell
Jaume Nicolau*
Joan Roig*
Jaume Torrent
Jaume Escarrer*

CORRÓ D'AVALL
Bernat Pasqual

DOSRIUS
Bernat Batlle
Guillem Mir
Gelabert (o Gelabertó) Mir*
Francesc Canyadell

LLAVANERES
Bernat Catà
Guillem Catà, cap. sagr.
Francesc Nadal
Pere Amat
Pere Plantí
Andreu Tria

MATA
Guillem Flaquer
Bernat Berenguer

MATARÓ
Pere Orta, cap. sagr.
Pere Palau
Francesc Soler
Joan Miró
Esteve Mas
Pere Feliu, fill de Francesc
Antoni Ves*
Ramon Falgueres

TEIÀ
Pere Eroles
Joan Rosselló

TIANA
Pere Ferrer
Bartomeu Cirera

VILAMAJOR
Arnau Sauleda
n'«Anderrochada»*
Guillem Vallescar
Bernat Clavell
Joan Pou*
Joan de Brugueres
Vidal de Sapujada*
Marc Pujada

VILASSAR
Pere Eroles
Bernat Diumer de Verniol[2]
Joan Pascal o Pasqual*

[1] abans esposa de Guerau Pere i ara de Bernat Rupit.
[2] menor de dies
* el 22 d'abril no apareix
(*) el 22 d'abril cal afegir-hi Bernat Berenguer, Guillem Flaquer i Pere Bayó.

El Museu Arxiu de Santa Maria conserva una quantitat important d'inventaris «post mortem», provinents, molt probablement, de l'antiga notaria de la parròquia de Santa Maria.

L'anàlisi de dos d'aquests inventaris, corresponents a can Cabanyes i a can Pins d'Argentona, tots dos datats l'any 1588, ha permès de formular certes previsions sobre l'estat del crèdit al món rural de la nostra comarca, a la fi del segle XVI.

EL CRÈDIT AL MÓN RURAL A LES ACABALLES DEL SEGLE XVI. ELS CENSALS DELS INVENTARIS *POSTMORTEM*

Són molts els historiadors que en un o altre moment s'han servit dels continguts dels inventaris *postmortem*. Aquests ofereixen gran quantitat de dades sobre elements econòmics, socials i fins i tot culturals de l'època en la qual se situen.

Al Museu Arxiu de Santa Maria, dins l'apartat Notarial, trobem una gran quantitat d'aquests inventaris que en la seva major part serviren com a base per a l'estudi de Giménez i Blasco.[1]

Dins d'aquest mateix apartat, una petita part correspon a alguns pobles de la rodalia de Mataró. No ens ha d'estranyar aquest fet, ja que suposem que quan les cases d'aquestes poblacions necessitaven determinats serveis notarials podien recórrer a la notaria de Mataró.

El bloc que correspon a Argentona és considerable, vint-i-sis inventaris en un període comprès entre 1588 i 1667. Les dades que ens aportaran aquests inventaris queden emmarcades dins d'una investigació més àmplia que completa aspectes econòmics, toponímics i socials, precisament per a una etapa de la qual encara manquen estudis locals i generals.

En aquest article, però, ens hem volgut fixar en un aspecte diferent, el crèdit al món rural. Com a referència prenem dels inventaris els que corresponen a les cases Cabanyes i Pins, redactats tots dos el 1588. I concretament ens fixem en la documentació de la casa que, encara que citada de forma resumida, ens permet d'obtenir la suficient informació sobre els negocis a què es referia.

Dins de la documentació esmentada apareix una gran quantitat dels anomenats censals, un sistema de crèdit sembla ser força estès entre la ruralia de l'època, i que nosaltres proposem com una més de les bases de riquesa d'aquestes famílies en el marc de l'economia rendista que les mantenia.

Tello[2], que ha estudiat els censals per a la zona de la Segarra, els descriu com un veritable producte financer que consistia en la cessió d'un capital, expressat en el preu del censal, a canvi d'un interès anual o pensió. De censals, se'n poden descriure de molts tipus, segons si el crèdit és a més llarg o més curt termini, si es podia redimir o era censal mort i si li eren necessaris avaladors o una propietat en garantia. Però fou precisament el censal que trobem en aquests inventaris el que descriu aquest autor com a característic de la Segarra i de les terres de ponent, un *censal mort* i amb la fórmula dita d'*especial obligació*, la qual cosa suposa en realitat la hipoteca d'una propietat. Es tracta, doncs, d'un crèdit que es reserva com a garantia de pagament una propietat determinada i que esdevé d'obligació

perpètua. Evidentment que es pot redimir per la fórmula del lluïsme, però, com veurem, és més habitual la incautació de la propietat hipotecada i l'establiment de nous censals més cars sobre la propietat, que la redempció. Per tant, es basava en l'obligació del pagament de la renda més que en el retorn del capital cedit.

Veiem les vendes de censals trobades als inventaris de les dues cases, entre altres vendes, àpoques i llibres de comptes. Pel que fa als primers, reuneixen les següents característiques comunes:

- La fórmula parla sempre d'un censal mort de pensió anual, consignant preu, pensió i la propietat d'especial obligació.

- En general, els censals no han estat creats per membres de les famílies Pins ni Cabanyes, sinó per una societat o confraria sobre un deutor determinat. Aquestes famílies senzillament adquireixen el censal i amb ell la renda i la propietat hipotecada com a garantia en el cas que no es pagui la pensió.

- Les vendes de censals inventariades es realitzaren en un període entre 1511 i 1572.

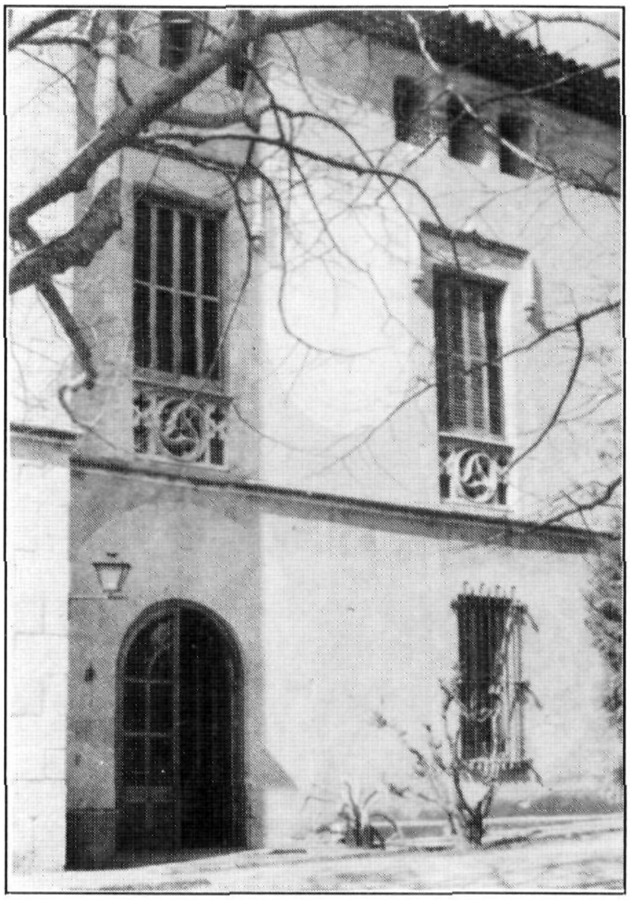

Can Pins d'Argentona.
Fotografia del llibre *Les masies del Maresme*,
Lluís Bonet i Garí (Barcelona 1983).

VENDES DE CENSALS DELS PINS.

1.- Censal mort creat per la confraria del Roser de l'església de Vilamajor a la família Freixes d'Argentona. El preu és de 28 lliures i de pensió 28 sous, pagadors el dia de la Mare de Déu de Març, amb especial obligació sobre una peça de terra anomenada les Escales d'Argentona. Aquesta peça correspon al mas Gener, que posteriorment passarà a ser propietat dels Pins.

2.- Censal mort de preu 120 lliures que produeix 120 sous anuals. Ha estat creat per Narcís Pau Masgròs de Mataró com a principal, i els germans Joan i Bernat Dauder d'Alella al pescador de Sant Cebrià Antoni Font, amb especial obligació d'una peça de terra que en el moment de l'inventari especifiquen que és d'en Masgròs. Aquest censal fou comprat per en Baltasar Pins, germà del difunt.

3.- Venda d'un censal mort de 12 lliures i de pensió anual 12 sous, creat per Francesc Orriols, ferrer, fou venut també a Baltasar Pins.

4.- Censal mort de preu 160 lliures amb especial obligació de tot el mas Gener, creat per Esteve Carto als propietaris del mas, Salvador Gomira àlias Gener i Antònia Genera, hereva del mas Gener. Pel preu podem suposar la pensió de 160 sous.

5.- Nou establiment del darrer censal mort, aquesta vegada de preu 600 lliures i de pensió anual de 600 sous a Salvador Comira per a Jaume Pins. El mas Gener proper al de Pins passarà finalment a la propietat d'aquesta família, ja que dins la documentació es citen trenta-una cartes de pergamí que foren i són per al mas Gener.

VENDES DE CENSALS DELS CABANYES.

Els documents es troben al seu estudi, el contingut del qual ens dóna una idea de la potestat de la casa. Sobre una gran taula de fusta de noguera, amb ornaments de fusta de boix, un tinter, una polsera i un segell d'argent amb les armes del difunt, una esquelleta petita i al voltant de tota l'estança eines de tota mena (tisores, martells, claus, podadores, anells de ferro, barrines, llimes...)

Entre altres documents també trobem vendes de censals:

1.- Venda d'un censal de preu 30 lliures i pensió anual de 30 sous venut per Melchor Nonell, àlias March Ferrer, a Joan Cabanyes, amb especial obligació de la casa i peça de terra que pertany a Melchor Nonell.

2.- Venda de censal mort de pensió anual de 100 sous, pagadors cada any el primer de juny, creat i venut pels tutors dels fills de Jaume Nadal, àlias Mas, a Bartomeu Cabanyes, amb especial obligació de la casa dels esmentats tutors. No indica el preu, però per la pensió podem deduir que és de 100 lliures.

3.- Venda de censal originalment creat per Appoloni Ferrer, àlias Antich, i Antoni Antic, fill seu, a l'honorable Joan de Cabanyes, de pensió anual de 16 sous i de preu 16 lliures.

4.- Venda a Joan Cabanyes d'un censal de preu 10 lliures i de 10 sous pagadors el 15 de març, de Narcís Pau Masgròs de Mataró. En aquest cas, l'especial obligació la compon un cens sobre unes cases situades en un lloc anomenat els Villars de Mataró.

En primer lloc, hem de tenir en compte que la causa principal d'aquestes actuacions era la necessitat de crèdit de la ruralia provocada per la pròpia dinàmica de l'economia rural de l'Antic Règim: entrampament crònic de la petita explotació, afegit al pes de la triple fiscalitat senyorial, reial i municipal.

En els censals estudiats, la renda, que era d'un 5% d'interès anual, i la petita quantitat que suposava, ens dóna la idea que la importància d'aquest sistema radicava més en la seva perpetuïtat i en l'oportunitat de crear nous censals i en la possibilitat, com ja hem pogut comprovar, de quedar-se amb la propietat hipotecada.

Així com els elements creditors estudiats per a Cervera eren Església, noblesa, professions liberals i una minoria de pagesos-negociants, pel que fa al Maresme es tracta d'una nova classe terratinent que aglutina terres, censos i si pot càrrecs municipals. No està interessada a accedir a la classe nobiliària, però ha trobat, dins d'aquesta economia encara molt feudalitzada basada en relacions emfitèutiques o paraemfitèutiques, una manera d'acumular riquesa que els portarà a un nivell de vida més confortable i luxós que la mateixa noblesa.

Pel que fa a les cases de Cabanyes i de Pins, encara la seva altívola planta i les seves respectives ubicacions en el territori ens donen idea del seu poder i influència, al costat de les altres unitats d'explotació de la zona.

Efectivament, els inventaris de les dues cases ens parlen d'un luxe, una ostentació i una qualitat de vida molt superior a la mitjana de l'època.

Entrem a la casa d'en Jaume Pins, difunt. A l'entrada, a més d'eines (dalls, destrals, rematador de fer morter de calç...), mobles (cadira de fusta, cadira de tenir minyons, bancs, una banca rodona...), altres objectes criden la nostra atenció, una espasa, dues cistelles de canya, un paner de canya, una caixeta de fusta d'àlber amb dotze fusos de filar, una altra caixeta de la mateixa fusta amb dues gerretes de tenir oli. Seguidament la cuina disposa de tota una sèrie d'estris que ben segur corresponen a una vida luxosa i plena de dispendis, una sèrie de recipients de vidre, aram i ceràmica, un escalfador de llit i un

Can Cabanyes d'Argentona (1919).
Fotografia família Pineda.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

enrotllador per enrotllar carn a les festes majors. I inevitablement un objecte penyorat, una cullera de plata, especifica l'inventari que no se sap la quantitat de la penyora.

Perdoneu si no ens dediquem a quantificar el líquid emmagazemat en el celler de la casa, que ens parla d'una gran producció. Mentre a la sala, a més d'un tinell ple de recipients de vidre, hi ha els estris necessaris per a filar i teixir i un important magatzem amb arrop, aiguardent, pèsols, forment, civada, guixes i llentioles. I estris per mesurar la producció, una romana, i el temps, dues ampolles guarnides amb fusta que serveixen de rellotge.

Quan es fa l'inventari de la roba, tant en una casa com a l'altra, les joies, signe de riquesa, poder i ostentació, hi són en gran quantitat: cadenes d'or, anells d'or amb pedres blaves, d'altres amb pedres de color de gra de magrana, cap de vel d'or amb pedres, arracades d'or amb perles, vels de dona de fil de ret amb pedreria, guarnicions de fil d'or amb pedreria, cintetes de vellut i de seda guarnides amb argent sobredaurat, còfies de fil d'or, cosset de dona amb guarniments de fil d'or i d'argent.

A joc amb aquest joiam els vestits dels amos de la casa no hi desdeien gens: mànigues, cossos i faldilles de domàs, vellut i setí guarnits amb trenzilles envellutades i vellut carmesí. Topins de vellut vermell i daurats, amb *sombrero* folrat i cobert de tafetà i un mantell de seda i estam completaven el vestuari de la dama.

El marit podia lluir casaca i barret de feltre negre, folrat de tafetà, o un gipó de xamellot guarnit de trenzilla i encotonat i unes mitges calces de reixa amb unes mitges de cordellat blanc.

En definitiva, a cavall entre els segles XVI i XVII, època de crisi de subsistència per al pagès, aquestes grans famílies que aglutinen riquesa, poder i patrimoni territorial inicien, sense saber-ho, les bases del crèdit hipotecari, sobre el concepte molt ben disfressat de la usura i amb un peu encara en conceptes feudals com el de les rendes perpètues.

Assumpció Zapata

NOTES.

1.- JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, *Economia i societat. Mataró 1600-1639*, Caixa Laietana (Mataró 1984).

2.- ENRIC TELLO, «La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària», *Recerques* núm. 18 (1986).

La inauguració de la nova font del Camí Fondo, amb la capella del Sant Crist d'en Fogueres del Torrent, el passat mes de desembre, fa avinent de parlar de la petita història de la font i de la problemàtica de les antigues fonts públiques mataronines.

DE LA CREU D'EN FOGUERES DEL TORRENT A LA FONT DEL CAMÍ FONDO

Actualment la nostra ciutat viu un període de grans canvis, que la transformen contínuament, enmig d'una febre constructora que sembla no tenir fi. Es diu que s'està construint una nova ciutat.

Els nostres avantpassats de la divuitena centúria pensaven igual. I, què els preocupava? Doncs el mateix que ens preocupa avui, la necessitat de crear nous habitatges per a la població de la ciutat, immersa aleshores, com avui, en una puixant activitat econòmica.

I al segle XVIII es resolia el problema, igual que ara, urbanitzant horts i terres de conreu. I l'Ajuntament d'aquell temps s'havia de mobilitzar per a resoldre qüestions que abans es s'enllestien sense massa problemes. Ens referim al manteniment de la via pública i, en concret, a la tasca de rectificar i arranjar carrers i camins, construir cases, mantenir la higiene i la neteja, embellir la ciutat... Un tema que, per al cas de Mataró, han estudiat extensament els arquitectes Albert Garcia i Manuel Guàrdia.[1]

A més, el canvi demogràfic i de mentalitat que es produeix al segle XVIII arran de les idees modernes i il·lustrades provoca l'aparició d'una nova necessitat, el subministrament generalitzat de l'aigua, que a l'època, a més d'ésser utilitzada per al consum de les persones i per al regadiu d'hortes i conreus, constituïa una de les fonts d'energia fonamentals per a les instal·lacions industrials, els molins fariners, les fargues i els telers.

LES FONTS DE MATARÓ AL SEGLE XVIII

Després d'aquesta introducció, centrarem aquest estudi en un tema suggerit pel Sr. Joaquim Aguilar i Vallès, i que hem pogut treballar per l'útil documentació que ens ha facilitat.

Al llarg del segle XVIII, la titularitat del domini de l'aigua correspon al Rei, però el govern municipal té plenes competències sobre el seu ús i per aquest motiu s'estableix un lligam de dependència amb el monarca, a la vegada que es garanteix la distribució equitativa dels recursos de la ciutat, evitant d'aquesta manera els abusos, i mantenint el bon ordre de les concessions. Aquestes últimes depenien de la quantitat hídrica que disposava la ciutat. Quan hi havia excedent d'aigua, l'Ajuntament augmentava el nombre de concessions a aquells particulars que volien destinar l'aigua a finalitats industrials.[2]

A Mataró, al segle XVIII, l'aigua potable provenia principalment de les fonts i les deus d'aigua de la Serralada Litoral, formada bàsicament per sauló –granit descompost– molt permeable, que era conduïda i canalitzada per mitjà de múltiples mines fins arribar a la ciutat.

L'obligació del Comú –de l'Ajuntament– de proveir regularment d'aigua els seus ciutadans generava responsabilitats com la de mantenir en bon estat tota la xarxa de proveïments i fer les reparacions necessàries quan les fortes rierades provocaven embussaments a les mines, en forma

de sorra, pedra i llot, generant importants despeses en els propis de la ciutat. Així, en els llibres d'acords del segle XVIII apareixen constantment dispendis per arreglar les mines de Valldeix i de les Canaletes.

Un dels temes que va lligat amb el consum diari de l'aigua i amb el nou desenvolupament de la ciutat, és el de les fonts. Normalment, les trobarem ubicades en llocs de pas i amb un fort nucli de poblament, que depèn d'elles per a les seves necessitats quotidianes. Recordem que l'aigua és en aquesta època un bé escàs i només alguns hisendats en disposen a casa seva –de mina o de pou–, mentre que la majoria d'habitants l'han d'anar a cercar a les fonts públiques amb galledes o altres estris afins.

Per tant, durant aquell segle hi ha una proliferació de noves fonts per tot el nucli urbà. Aquestes fonts, a part de ser indispensables per al quefer diari, també eren un punt de trobada i lloc de reunió dels veïns.

Segons Albert Garcia i Manuel Espuche[3], les millores urbanístiques, com ara el pavimentat dels carrers o la instal·lació de fonts públiques, sorgia habitualment per iniciativa dels veïns, fet que remarca l'alt grau de passivitat municipal en els barris més nous, mancats de serveis, i habitats majoritàriament per famílies amb pocs recursos econòmics.

Un d'aquests casos és el de la font de les Tereses, situada a la paret exterior del convent, tocant amb el carrer de Santa Teresa, «y que habiendo construido esa fuente en el citado parage, con aprovación del Ayuntamiento por ser muy necesaria para el público»[4]. En aquest cas concret, l'Ajuntament s'implica amb el pagament de 100 lliures. Els veïns del carrer d'Argentona fan quelcom de semblant, ja que demanen la concessió per fabricar o construir una font en la muralla, prop de la porta del portal d'Argentona «atendiendo la mucha y multitud de gentes que se ha multiplicado y casas que se han edificado nuevamente ...pareceria muy a propósito y decente para la ciudad edificar una fuente en las inmediaciones de la misma puerta de Argentona... fabricaran a sus costas la parte del conducto que sera menester y necesario». L'Ajuntament hi està d'acord, i dóna el permís.[5]

Durant el segle XVIII diferents acords de l'Ajuntament parlen de l'aigua i de les fonts que hi ha dins la ciutat[6]. L'Ajuntament comença a pendre la iniciativa pel que fa a la construcció de cases en terrenys que eren propis del comú. En el 1751 es fan cases unes davant les altres fins arribar a un torrent, que passa per la part de llevant, anomenat d'en Fogueres[7]. Com ja hem ressenyat, és un moment de gran activitat constructiva i, seguint els acords, des de l'*Apeo* de 1757, s'han fabricat moltes noves cases[8]. Però paral·lelament a aquest fet, també apareixen queixes per la manca d'aigua[9] fent perillar els sembrats «respeto la grande escasses de agua que se experimenta y por lo que padecen los sembrados»[10]. Sovint es fa relació de l'estat de les mines i dels conductes que porten l'aigua a la ciutat. I també la constant queixa que els conduc-

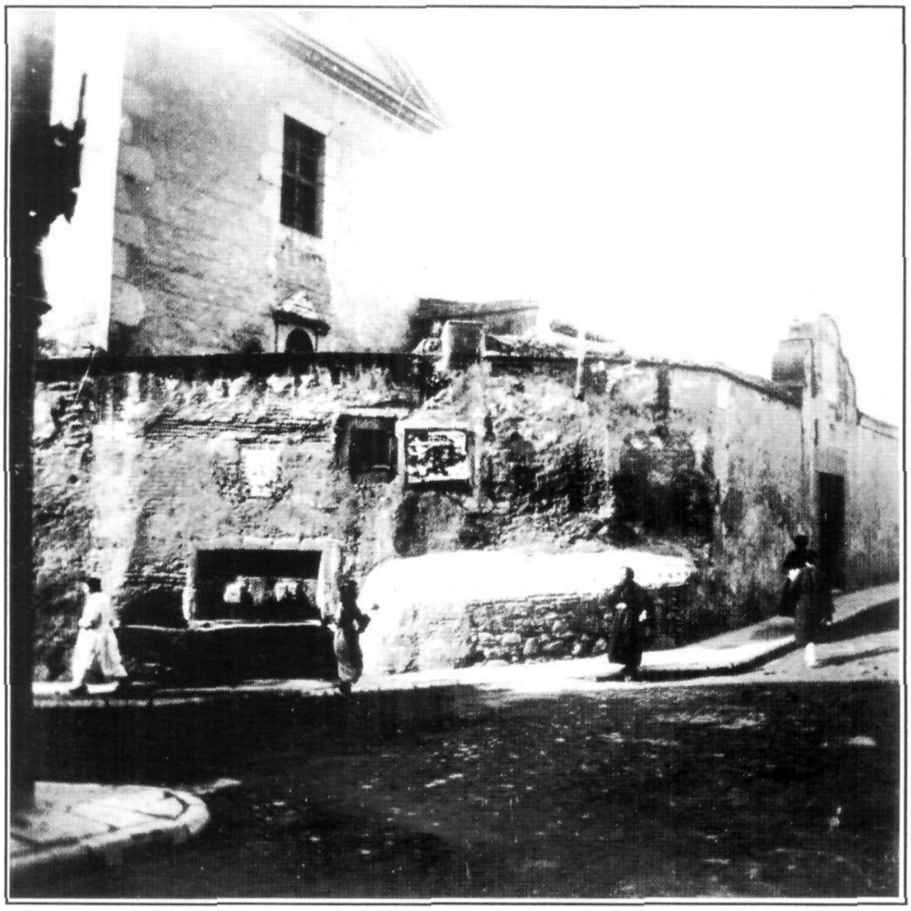

La font de les Tereses (1915). Fotografia Joan Ribas. MASMM. Arxiu d'Imatges.

tes d'aigua estan «embossats» i les aigües queden estancades i no poden continuar el seu curs natural, «el conducto de la recepció de las aiguas de las fonts està ple de llot i mundícia, y per posar.lo limpio és precís quitar la aigua com cosa de un dia y puntualment traurer dit llot y demés mundícia».[11]

Un nou document molt interessant, referent a les fonts públiques i datat el 1771, assenyala que la ciutat està creixent i que es necessita aigua per a la subsistència de moltes famílies, demanant la creació de noves fonts, així com permís per utilitzar les aigües dels torrents per moldre gra en els molins de la ciutat. El transcriurem literalment mantenint la redacció original «...en atención a lo referido, y más principalmente a la falta de aguas que tiene la ciudad para el abasto público de sus particulares, fábricas y mataderos, y que para poder conseguir tan preciso abasto es preciso gastar del Ayuntamiento crecidas cantidades de dinero, ya han con todo se padece bastante escasses, por ser el pueblo tan numeroso, y que si se facilitava dicha concessión se perjudicaría el Ayuntamiento de poner en práctica algunas nuevas fuentes, tan necessarias y precissas al abasto del público, mayormente siendo esta ciudad de carrera pública y que faltan las aguas, principalmente en verano, que a no ser la continua aplicación de dinero y trabajo de que Vs. queda bien cierto, de modo que con solo tres meses de este año ha sido precisso gastar quatro mil reales...»[12]

LA FONT DEL SANT CRIST D'EN FOGUERES O DEL CAMÍ FONDO

A la fi del segle XVIII es construeix també la font del Sant Crist d'en Fogueres del Torrent, o font del Camí Fondo, recentment reedificada amb motiu de l'enderrocament i nova construcció de la casa a la qual estava adossada.

Ubicada en una zona de pas obligat per a totes aquelles persones que venien dels veïnats de Valldeix i Mata, molts d'ells pagesos que portaven els seus excedents a vendre a la plaça Gran, i situada en un xamfrà fora muralles, amb molta visibilitat des del portal de Valldeix, en l'encreuament dels carrers dels Àngels –avui Portal de Valldeix–, del Camí Fondo, de la baixada d'en Massot i de les Monges Caputxines, antic camí que anava al convent dels Pares Caputxins, en la zona on hi havia el torrent anomenat d'en Fogueres, topònim pres del mas Fogueres del Torrent, casa pairal que avui encara existeix a la baixada d'en Massot.

La font del Sant Crist d'en Fogueres del Torrent reuneix en si mateixa dos elements que havien servit per marcar enclavaments de diferents propietats. Per un costat, la creu i per l'altre, la font. De la creu tenim poques referències, però el més probable és que fos l'equivalent a una creu de camí o crucifix, una de les tantes que existien a les nostres contrades. El tema de les creus de camí és prou interessant per merèixer un estudi més aprofundit. A l'apèndix afegim una relació d'algunes de les creus o crucifixs del terme de Mataró que tenim documentades durant els segles XVI i XVII. En el cas de la font del Camí Fondo trobem el Sant Crist, que amb el pas del temps es converteix en una petita capella, a la qual s'adossa més tard una font.

En el 1624 el portal de Valldeix pren una nova fesomia. Les antigues hortes desapareixen i es divideixen perquè els propietaris dels terrenys hi fan establiments per a la construcció de cases per a augmentar els seus recursos econòmics. Les escriptures notarials sempre esmenten el Sant Crist d'en Fogueres del Torrent com a punt de referència en situar les diferents propietats, «cum dicto camino quo tenditur del portal de Vatlleix ad domum den Fogueras del Torrent... cum dicto camino quo tenditur de domo den Capella ad crucem den Fogueras»[13]. En un nou establiment del 1626 també es cita «domum den Fogueras del Torrent» i en el camí que va cap a Can Capella «ad crucem den Fogueras del Torrent»[14], en la construcció d'una casa s'especifica «...la pared del costat que mira al Christo den Folgueras»[15]. Avançant en el temps, el 1634 la descripció és quasi idèntica «...ab oriente cum camino quo tenditur a domo den Fogueras del Torrent ad crucem dicti Fogueras...»[16]. Vint anys més tard,

Document on es llegeix «... cum dicto camino quo tenditur del portal de Vatlleix ad domum den Fogueras del Torrent... cum dicto camino quo tenditur de domo den Capella ad crucem den Fogueras...»

Arxiu de la Corona d'Aragó. Fons Notarial de Mataró, 1.215, 7 de juliol 1624. MASMM. Fons Aguilar.

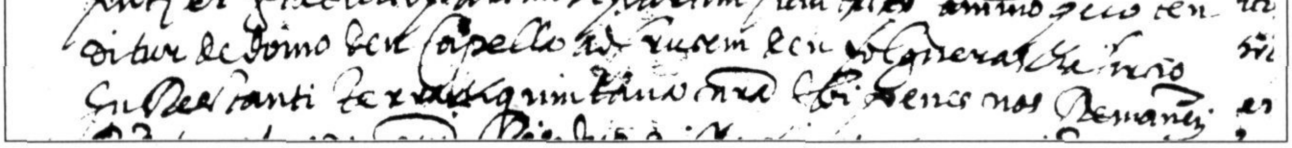

el 1656, la creu continua essent motiu de referència «...in vico novo perquem ytur del Christo numcupato den Fogueres ad conventum dels Caputxins...». Aquesta darrera cita és interessant perquè ens ofereix com a nou referent el convent dels Caputxins, els quals s'havien establert a la ciutat des de feia alguns anys[17]. El 1693, en un document en el qual consta la valoració dels danys provocats per la col·locació d'uns conductes d'aigua que passaven per la propietat d'en Salvador Mataró, també es continua donant la mateixa situació, prenent el Crist d'en Fogueres com a punt de referència «...des del camí que va al Cristo den Fogueres fins a la riera de Cirera fins als sinchs pous dit camí en amunt...»[18]. I ja al segle XVIII, concretament l'any 1713, trobem encara «...et extramuros illius in loco dicto lo Christo den Fogueres, aliter dicto lo carrer dels Caputxins...»[19]

Tota aquesta relació tan feixuga ens serveix per demostrar amb els documents a la mà la pervivència d'un topònim al llarg dels segles fins a l'actualitat.

La font del Camí Fondo estava situada en la paret d'una de les cases de l'Esteve Gasau, rajoler, que en la presa de possessió de les seves propietats, en aquest cas de quatre cases que havia heretat del seu pare Francesc Gasau, les situa així «...la una ab son hort o eixida fa cantonada en lo costat del Sant Christo den Fogueras...»[20]. Anys més tard, el 1789, l'Esteve Gasau fa un dipòsit d'aigua darrera la capella del Sant Crist, premonició del que mig any més tard donarà lloc a la font del Camí Fondo «...rehedificado un respiradero de aguas inmediato a la casa de Esteban Gasau y a una capilla de un Sant Christo situada en la calle que desde la presente ciudad dirige al vecindario de Valleix... ...quitar dicho respiradero y construir en su lugar un depósito de aguas, con su puerta de dos palmos en quadro, tras la mencionada capilla».[21]

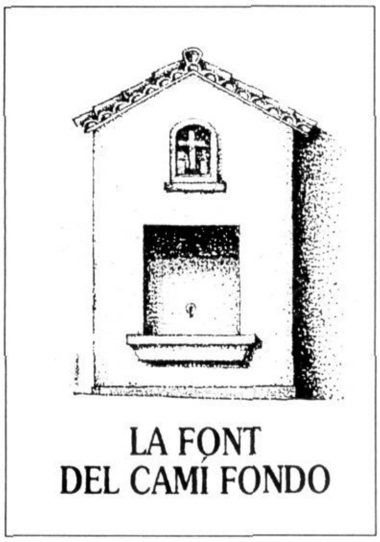

Portada de l'opuscle
La font del Camí Fondo (Mataró 1989).

Arribat el punt d'analitzar el projecte de la font del Crist d'en Fogueres del Torrent o del Camí Fondo recordarem que, amb motiu de la

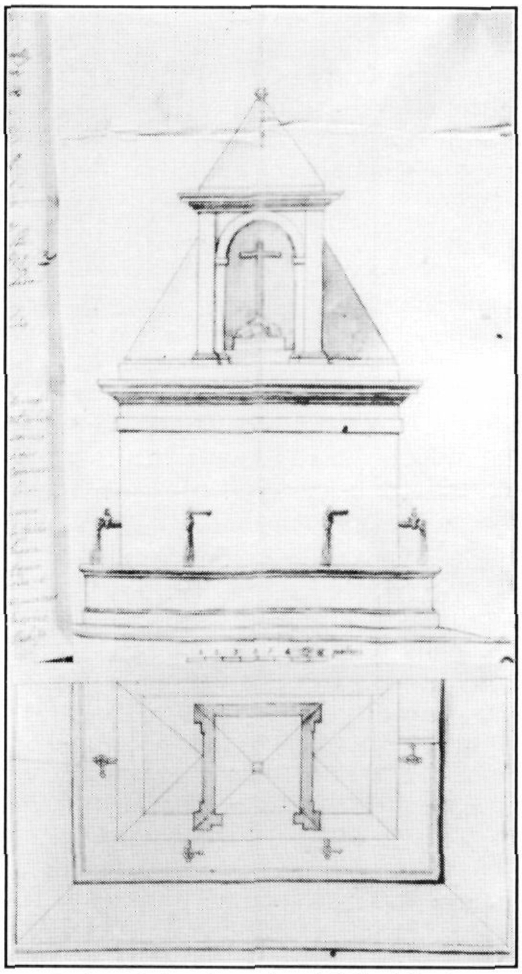

Projecte de la primera font del Camí Fondo.
Arxiu Municipal de Mataró.

commemoració dels dos-cents anys de la construcció de la font, s'edita una publicació en la qual ja es van apuntar, de forma breu però concisa, les dades que a continuació analitzarem.[22]

La font, que s'adossà a la creu ja existent, ha passat per diferents remodelacions seguint els dictats estètics de cada època.

El primer projecte, inserit en el Manual de Negocis de l'Ajuntament[23] i datat el 4 de setembre de 1789, inclou la «tabba» o condicions de l'obra, acompanyada per dues traces indicatives de com havia de fer-se l'obra. A continuació ressenyarem els trets més interessants del contracte, encara que en l'apèndix hi haurà la transcripció literal de tot el document. L'obra fou concedida al millor postor, que va ésser el mestre de cases Jaume Simon, i el preu que acordà de pagar l'Ajuntament fou de 300 lliures catalanes.

En el contracte s'especifica primerament els fonaments que s'hauran de fer i l'amplada que tindran, que és de dos i quatre pams, a més del

gruix de les tres parets o cares de la font, que serà de tres pams. La font s'haurà de «forrar de rejola de cup y allisat de picadís la paret de la casa den Gasau», especifica també que tindrà un abeurador per als animals «que aquest baja a la pica dels animals que allí tindra la obligació de posar per abeurar los animals». Tindria tres aixetes, una per cada costat de la font, «deurà posar tres axetas de coure y en cada una de ellas una pedra picada», i el paviment de la font «lo deurà fer de pedra enllosada», fent-hi al seu voltant «un bordó per recullir las ayguas», aigües que aniran a parar a un «pou ...de sis palms de ample y de fondo quatre canas, paredat...».

La voluntat de mantenir la capella del Sant Crist també està present en la «tabba», ja que diu que s'haurà de fer «de rajola com y totas las motlluras de la dita font, ab lo modo forma y méthodo que señala lo mapa que se presenta, debent gastar en tot morter blanch». A més de realitzar l'estructura de la font, s'havia de fer el conducte que hi porta l'aigua, «que deurà fer setanta cinch canas de canonada» i els recs que tindran «cent y deu canas», mentre que tota la canonada «la deurà paredar donanthi de alsada un palm y dos quarts» i sobre d'aquest paredat posarà «quatre palms de terra». A part de les qüestions tècniques, també fa referència a la garantia que la construcció haurà de tenir, «las deurà assegorar firmes tres mesos, contadors del dia que quedaran aconduhidas las aiguas en ditas fons en abant».

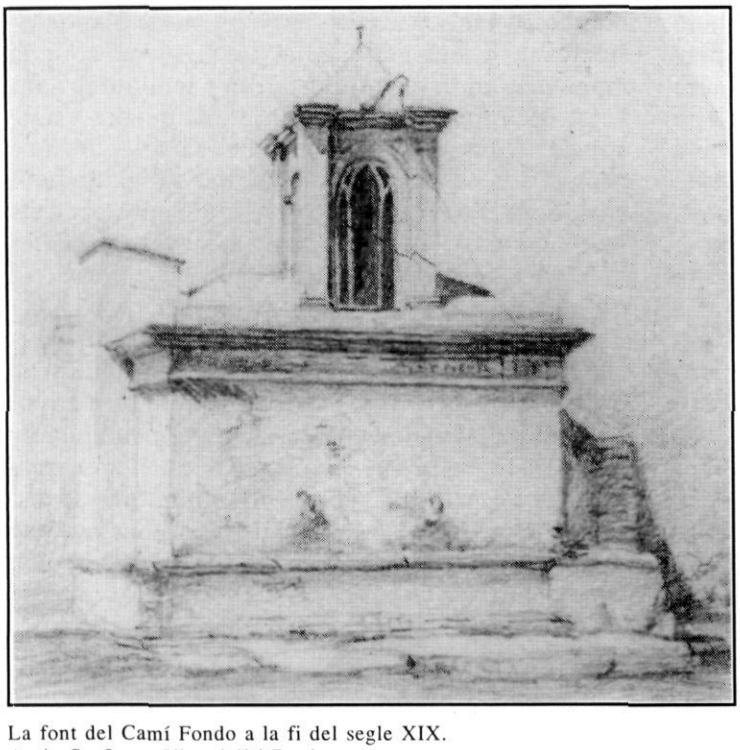

La font del Camí Fondo a la fi del segle XIX.
Arxiu Sr. Josep Vinardell i Rovira.

El 9 d'octubre del mateix any són convocats per l'Ajuntament els mestres de cases Josep Berenguer i Fèlix Puig per a fer una relació «de la obra de la fuente de aguas que el assentysta Jayme Simon, albañil, ha construido fuera la puerta llamada de Vatlleix, y lugar nombrado lo San Christo den Fogueras» i acorden unànimement «que la expressada obra y su fuente estaba construida con toda seguridad y con todas las prevenciones descritas y mencionadas en la tabba», i reconeixen que el pou on anaven a parar les aigües havia millorat «con trece palmos más de ondo de que debia tener».[24]

El febrer de 1790, als voltants de la Morberia i «en el paratge anomenat calle de Vall-lleig», en les hortes de la casa Massot s'estan fent carrers que han de tenir trenta-sis pams d'amplada,[25] mentre continuen les construccions de cases «fora lo portal de Vatlleix y a la vora del camí o carrer nomenat del Sant Christo den Fogueras».[26]

L'any 1797 Francesc Plana, fuster, propietari d'una casa situada a «la calle nombrada lo Sant Christo den Fogueras, cerca de la que, y a la esquina de dicha calle, se halla una fuente» demana que li sigui concedida l'aigua sobrant de la font perquè «se desperdicia el agua, encaminándose a un pozo que se la sorbe, y de que nadie se utilisa, y a vezes, llenándose el pozo, sobresale, y se encharca, y se haze un lodo cerca de la dicha fuente... produce un mal olor, que no producen sino perjuicios a la salud publica».[27]

La font que hem conegut, de finals del segle XIX o inicis del segle XX, no coincideix exactament amb el detall del projecte o «tabba». Tot i que el disseny és semblant, el dipòsit era molt més gran i els abeuradors més llargs. No sabem si ja va construir-se així o si al llarg del segle XIX fou objecte d'alguna transformació que no ens ha estat possible de documentar.

Es conserven diversos dibuixos que indiquen com era la font a la fi del segle passat. Un d'ells, publicat a *La Il·lustració Catalana*, el 1893, forma part d'un seguit d'il·lustracions sobre la nostra ciutat[28]. L'altre, reproduït en el nostre estudi, procedeix de l'arxiu del Sr. Josep Vinardell i Rovira i és, en línies generals, igual que l'anterior però amb un domini més acurat del dibuix. La descripció que en fa Marià Ribas[29] és prou il·lustrativa «un cos en forma de cub de planta quadrangular, ...rematat per una cornisa de perfil clàssic

La font del Camí Fondo (1915).
Fotografia Joan Ribas. MASMM. Arxiu d'Imatges.

carrer Prat de la Riba–) s'assenyala que «...una de las primeras necesidades a que debe atender el Ayuntamiento, es sin duda la de facilitar (a sus administrados) los medios de proveerse de agua potable, ya que son en gran número las viviendas que carecen de ella...». La font que es pretén establir al passeig de Puerto Rico ha d'agafar l'aigua de la font del Sant Crist d'en Fogueres «...entendiéndose que dicha conducción habrá de ser por medio de tubería de hierro a partir de la fuente de la calle del camifondo quedando luego de propiedad del Ayuntamiento quien ha de sufragar los gastos de conservación y reparación de dichas obras».[31] Això demostra que la font del Camí Fondo tenia una bona dotació d'aigua.

i cobert amb pendents de pronunciada inclinació. Centrada en la part superior, fou construïda una esvelta capella, de planta quadrada, adornada amb pilastretes en els angles, acabant en una proporcionada cornisa clàssica i una coberta a quatre pendents rematada amb una petita creueta de ferro». De la cornisa de la capelleta sortia «una cadena que sostenia un fanal de ferro a nivell de la fornícula» que amb la seva claror il·luminava tant l'interior com l'exterior de la capella. En la cornisa de la font s'intueix una petita inscripció, de la qual només llegim la paraula «Fuente». La diferència entre la traça del projecte de 1798 i el dibuix de finals del segle XIX, dimensions a part, és l'aire neoclàssic que s'hi observa, més propi de la segona meitat del segle passat. Una fotografia de l'any 1915, que també reproduïm, ens indica l'estat de la font a inicis de l'actual segle.

Durant el segle XIX són constants les queixes dels veïns per la manca d'aigua en les fonts públiques[30] i no és fins a la segona meitat del segle quan es tornen a activar les protestes. Així, en un expedient sobre la instal·lació de diferents fonts públiques (la del carrer Altafulla, la del carrer de Balmes i la del passeig de Puerto Rico –avui

* * *

La nit del dia de Corpus de l'any 1932, en una acció incívica, però descriptiva de l'anticlericalisme d'una part de la població en aquells moments, va ésser profanada la capella del Sant Crist d'en Fogueres i la imatge va quedar esmicolada. Convenientment restaurada es situà novament a la capella durant el mes de juliol d'aquell any. Però l'any 1936, a conseqüència dels fets revolucionaris, es destruí novament la imatge del Sant Crist, i després es suprimí la capella.

Després de la guerra civil, l'any 1945, l'Ajuntament tornà a ocupar-se de les fonts públiques. Tot i que una proposició del tinent d'alcalde Sr. Manuel Guañabens és desestimada inicialment, serà la punta de llança perquè uns anys més tard les fonts públiques siguin revisades i restaurades. El senyor Guañabens exposa que «la persistente sequía que durante el presente año se hace sentir en nuestra ciudad... obliga a que se aprovechen en el máximo todas las posibilidades» i continua dient que «gran alivio para los ciudadanos, sería el funcionamiento de las fuentes públicas, antaño muy numerosas y actualmente insuficientes ...y que han quedado inutilizadas

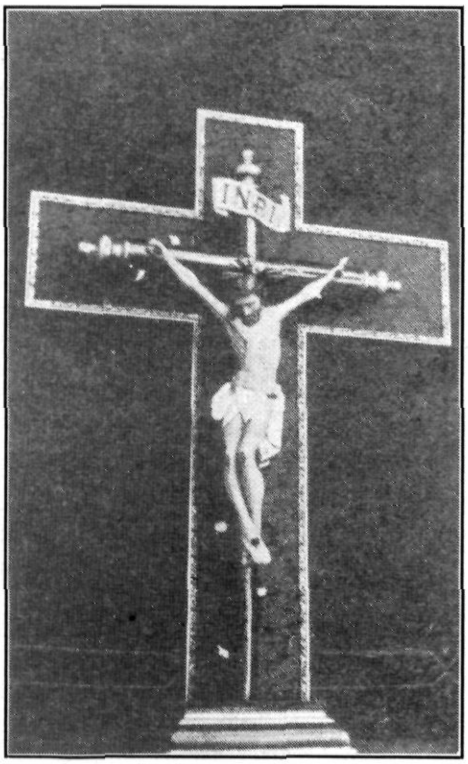

Imatge del Sant Crist del Camí Fondo, restaurada (1932).
Destruïda l'any 1936.
MASMM. Impresos. Estampes commemoratives Mataró.

algunas, y olvidadas otras, las cuales daban un gran contingente de caudal». Per tot això, demana que s'habilitin les antigues fonts públiques. Com a resposta, l'enginyer municipal senyor Ignasi Mayol i Pasant fa un informe on manifesta que les xarxes de distribució d'aigua estan en mal estat i que l'únic remei és fer una nova xarxa de conductes per la ciutat. Així mateix dóna l'ordre de repassar les aixetes de totes les fonts públiques.[32]

Tornant a la font del Camí Fondo, l'any 1948 la Comissió de Foment de l'Ajuntament de Mataró fa constar que «encontrándose en mal estado de conservación y antiestética...» i havent-se de fer aviat el nou paviment de llambordes del carrer, que encara no tenia paviment, «acordó encargar ... la confección de un proyecto de substitución de la fuente de la calle de Clavé, por otra, más en consonancia con las necesidades presentes».

I l'arquitecte municipal Sr. Lluís Gallifa i Grenzner fa el projecte de la nova font. En la memòria, diu que la font antiga «de ordinaria construcción y falta de sentido arquitectónico, ocupa gran parte del chaflán ...y casi la totalidad de la acera del mismo, con la consiguiente pérdida de espacio y afeando notablemente la entrada a la calle de Clavé por la Puerta de Batlleix»[33], i afegeix que la nova font serà «de más reducidas dimensiones, formando un conjunto simétrico, al cual se ha procurado darle, a pesar de la sencillez de su construcción, una armonía de líneas que esté de acuerdo con el buen sentido estético... todo ella en miras a las máximas garantías de salubridad e higiene».

No deixa d'ésser curiosa la valoració de la font antiga. Però, de fet, l'estructura de la font, sense la capella del Sant Crist, amb un repartidor d'aigua de mina a la part superior esquerra, i en molt mal estat de conservació, no era pas admirable.

Les obres foren adjudicades al contractista Sr. Francesc Martí, veí del propi Camí Fondo, per ser el millor postor, amb un pressupost de 4.768 pessetes. Tot seguit s'enderrocà la font antiga i es construí la font nova d'acord amb el projecte aprovat per l'Ajuntament.

La nova font, que incorporava de nou la capella del Sant Crist, era de construcció ben senzilla. Feta d'obra, acabada lliscada de color blanc i coberta amb una petita teulada a dues vessants, tenia una pica frontal a sobre de la qual hi havia la capella, i dos abeuradors laterals; la pica i els abeuradors eren formats també d'obra i lliscats amb ciment portland. L'interior de la font tenia un dipòsit d'aigua de 1.700 litres de capacitat.

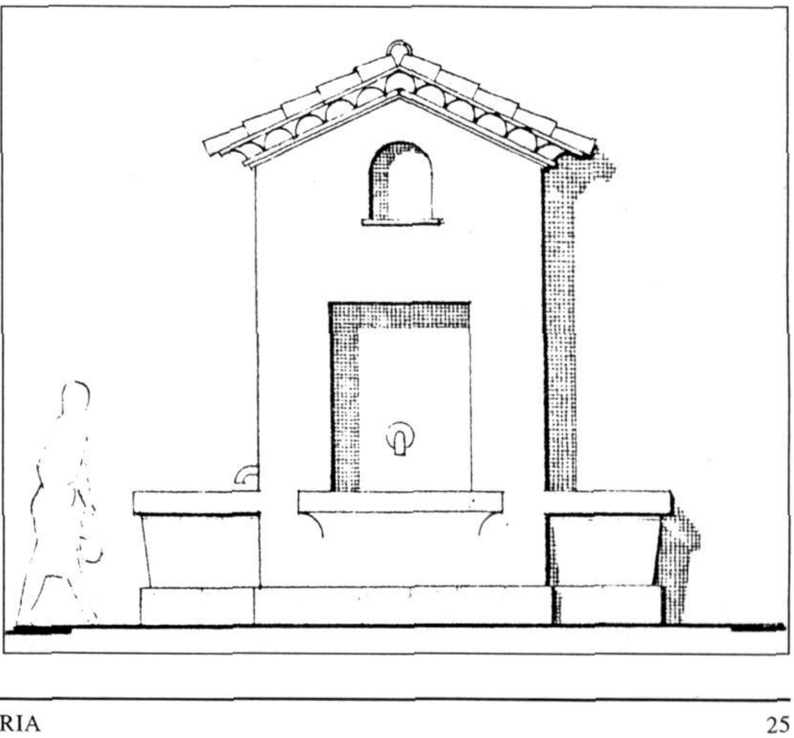

Projecte de la nova font del Camí Fondo (1948).
Lluís Gallifa i Grenzner, arquitecte.

El 28 de gener de 1949 les obres eren ja acabades. Però no és fins al 23 de febrer quan la comissió de l'Ajuntament inspecciona la font i troba que està «de conformidad con las condiciones, objeto del concurso», per la qual cosa s'aprova i paga al contractista.[34]

El Sant Crist que es col·loca a la capella és donat per una veïna del carrer. El diumenge 27 de febrer de 1949 el rector de Santa Maria, Mn. Antolí Vancells, beneïa la nova imatge.[35]

I seguint la petita història de la font, l'any 1962, els veïns del carrer demanen que siguin trets els abeuradors dels animals que hi havia a la font, argumentant que ja no eren de cap utilitat. Els veïns exposen «que al principio de nuestra calle, hay una fuente con dos abrevaderos, uno a cada lado, aquella desde hace mucho tiempo no emana agua, al estar secos los citados abrevaderos, están siempre llenos de basura y solo recogen el agua de las lluvias que al quedar encharcada ...desprende un olor insoportable y en verano es un criadero de mosquitos» i a més resulta «poco decoroso, teniendo en cuenta que en esta fuente hay una capilla con la imagen de Jesús Crucificado de arraigado fervor entre todos los vecinos». Arran de la petició dels veïns l'Ajuntament encarrega un informe a l'arquitecte municipal Sr. Miquel Brullet, que assenyala que «la utilidad de los abrevaderos de la fuente de la calle Clavé es practicamente nula, pues el número de caballerías se ha reducido muchísimo», a més de reconèixer que no surt aigua per les aixetes i que s'hauran d'arranjar, decideix treure els abeuradors i substituir-los per bancs, «y para no dejar tan mermado el cuerpo de la capilla se podría construir un banco a cada lado de la misma». Els abeuradors es treuran l'any 1965, però no es construiran els bancs.[36]

La font torna a ser centre d'atenció per als veïns, quan en el 1989 hi organitzen tot un seguit d'actes amb motiu dels dos-cents anys de la seva construcció.

Finalment en el 1997, aprofitant la nova edificació de la casa a la qual estava adossada i mantenint el seu antic emplaçament, la font s'ha reconstruït seguint el projecte de l'arquitecte Sr. Agàpit Borràs i Plana, el qual ha sabut mantenir tots els elements característics de l'an-

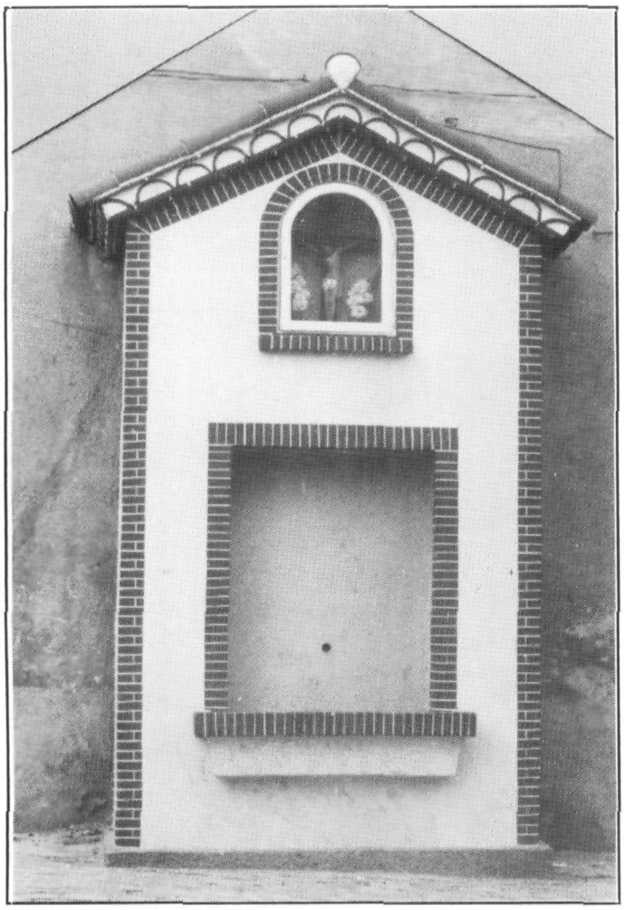

La font del Camí Fondo (1970?).
Fotografia Joan Safont. Foto-Cine Mataró d'UEC.

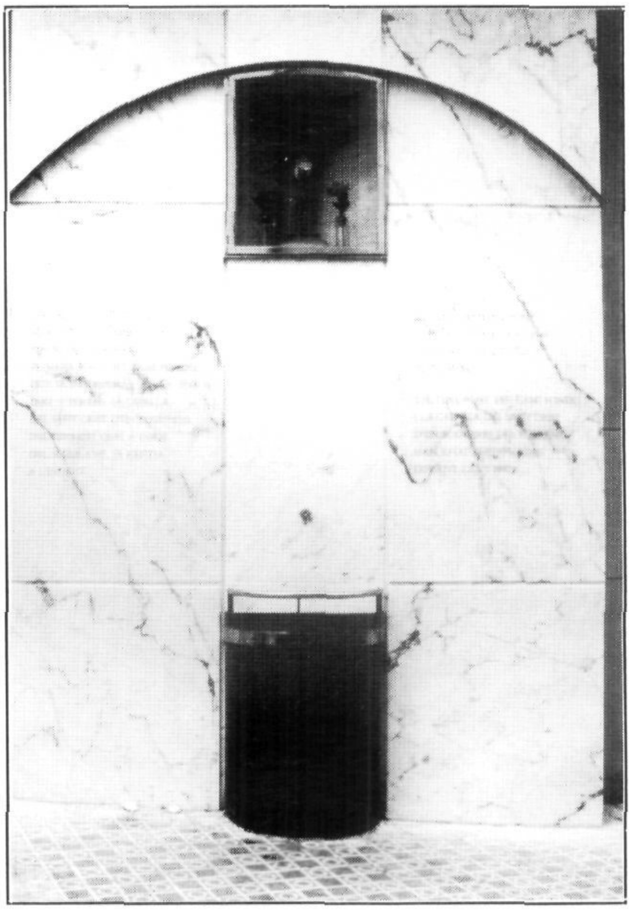

L'actual font del Camí Fondo (1998).
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

tiga font –com és la capelleta del Sant Crist– però l'ha adaptat a les necessitats actuals.[37] La nova font és revestida de marbre blanc i rosat, contornejat per elements metàl·lics daurats, que també emmarquen la capella del Sant Crist. La pica és formada amb ferro envellit. En les franges laterals dues inscripcions expliquen l'origen de la font i documenten la construcció de les fonts anteriors i la font actual.

Aquests han estat, seguint un fil cronològic que hem volgut ajustar al màxim, els esdeveniments històrics que han envoltat el naixement i posteriors reconstruccions d'una petita part de la història de Mataró, la font del Crist d'en Fogueres del Torrent. També oferir una ressenya acurada de les circumstàncies que envoltaren l'aparició d'una de les fonts de la nostra ciutat, i, en fer-ho, posar de manifest, alhora, la pèrdua d'un patrimoni històric irrecuperable, el que configurà l'esquema bàsic de resolució d'una de les necessitats humanes més fonamentals quan l'home decideix viure en societat, és a dir, la mancança d'aigua. Fou a través de les fonts i dels safareigs públics que s'organitzaren en bona part les activitats domèstiques familiars, una organització que quedà del tot obsoleta quan s'estengué la xarxa de subministrament d'aigua a totes les llars. De tota manera, no podem oblidar el nostre passat, i això és el que oferim a través d'aquesta investigació, recuperant unes dades històriques que ens pertanyen sencerament.

Finalment, només ens resta agrair a tots aquells amics que, amb la seva ajuda, han fet possible que s'enllestís la feina. També l'agraïment a tots els veïns del Camí Fondo i rodalies que han fet possible la remodelació d'un dels símbols que més els caracteritza, la font del Sant Crist d'en Fogueres o font del Camí Fondo.

Carme Espriu i Fernàndez

NOTES.

1.- Albert Garcia i Espuche; Manuel Guàrdia i Bassols, *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900* (Mataró 1989).

2.- Mariano Barriendos i Vallvé; Jordi Pomés i Vives, *L'aigua a Mataró. Inundacions i recursos hídrics (segles XVIII-XX)*, (Mataró 1993).

3.- García, Guàrdia, *La construcció...*

4.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM), Acords, 24 abril 1780.

5.- AMM, Acords, 7 agost 1782.

6.- AMM, Acords, 15 novembre 1743.

7.- AMM, Negocis, 13 octubre 1751.

8.- AMM, Acords, 26 abril 1762.

9.- AMM, Acords, 26 juny 1769.

10.- AMM, Acords, 31 gener 1770.

11.- AMM, Acords, 13 agost 1770.

12.- AMM, Acords, 22 abril 1771.

13.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Fons Notarial de Mataró, 1.215, 7 juliol 1624 (Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró =MASMM, Fons Aguilar).

14.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 1.005, Gabriel Morera, 20 gener 1626, fs. 63v-67v (MASMM. Fons Aguilar).

15.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 1.102, Joan Pongem, 10 juny 1631 (MASMM. Fons Aguilar).

16.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 1.131, Geroni Navarro i Torroella, 5 febrer 1634, fs. 48r-51r (MASMM. Fons Aguilar).

17.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 1.161, Salvador Saurí, 5 març 1656 (MASMM. Fons Aguilar).

18.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 407, Bonaventura Vigo, 15 i 16 setembre 1693 (MASMM. Fons Aguilar).

19.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 436, Martín Simón, 30 novembre 1713 (MASMM. Fons Aguilar).

20.- ACA, Fons Notarial de Mataró, 889, Francesc Boronat, 20 gener 1778, fs. 62v-64v (MASMM. Fons Aguilar).

21.- AMM, Acords, 11 maig 1789.

22.- *La font del Camí Fondo. 200 aniversari de la construcció de la primera font del carrer Camí Fondo* (Mataró 1989).

23.- AMM, Negocis, 4 setembre 1789.

24.- AMM, Acords, 9 octubre 1789.

25.- AMM, Acords, 1 febrer 1790.

26.- AMM, Acords, 6 setembre 1790.

27.- AMM, AH-69/03, 20 juny 1797.

28.- *200 aniversari de la construcció...*

29.- Ibídem.

30.- AMM, Acords, 26 març 1827; 31 agost 1840.

31.- AMM, Acords, 26 gener 1886.

32.- AMM, FOM 1945/05-22, 6 agost 1945.

33.- L'any 1928 el Camí Fondo, per acord municipal, va dir-se carrer de Clavé. El primer Ajuntament democràtic de després de 1939 va retornar-li el nom popular del Camí Fondo.

34.- AMM, FOM 1948/05-13, 22 maig 1948.

35.- *Mataró*, dissabte 26 febrer 1949.

36.- AMM, FOM 1962/216-10. 5 abril 1962.

37.- Les obres de la font, com ja hem manifestat, es van fer, d'acord amb el projecte de l'arquitecte Sr. Agàpit Borràs i Plana i amb intervenció de l'aparellador Sr. Manuel Salicrú i Puig, pel contractista d'obres de Mataró Dentell S.L. i l'empresa de lampisteria Josep Mauri Parera S.L., i van ésser costejades per la família Plana i Borràs, propietària de la casa contigua.

BIBLIOGRAFIA.

BUSCÀ, Jordi. *Records del Camí Fondo i la Morberia* (Mataró 1985).

ENRICH I REGÀS, Francesc. *La vida a Mataró al primer quart de segle* (Mataró 1987).

FERRER I CLARIANA, Lluís. *Valldeix* (Mataró 1966).

FERRER I CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró*, I (Mataró 1968).

RIBAS I BERTRAN, Marià. *Tradicions populars i costums mataronins. Supersticions i bruixeria* (Mataró 1991).

SALAS I OLIVERAS, Ramon. *De quan jo era noi (de l'última dècada del segle XIX a la segona del XX)* (Mataró 1981).

APÈNDIX 1

Breu relació d'algunes creus o crucifixs situades en diferents indrets del terme de Mataró que tenim documentades durant els segles XVI i XVII. La data entre parèntesi és només referencial, en cap cas és la data de construcció.

- La creu de Valldeix, al lloc anomenat camp Palau (1534).
- La creu o crucifix de la Bona vida, a Sant Simó (1553).
- La creu d'en Ramis (1562), al Camí Ral, tocant la Rambla.
- «Al pou de Vall, in angulo del crucifixi» (1598), possiblement a l'actual cruïlla del Camí Ral amb el carrer de l'Hospital.
- La creueta d'en Moner, al Pla de la Torre (1604).
- La creu de Pedra, a Mata (1619).
- La creu de la Llàntia (1628).
- La creu d'en Roger, al costat de ca l'Amatller (1648).
- La creu d'en Graupera o d'en Serra al paratge anomenat de l'Home Mort (1667).

APÈNDIX 2

ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ
Manual de Negocis
4 setembre 1789

«Sépasse por esta pública escritura como en la ciudad de Mataró, a los quatro días del mes de setiembre del año mil setecientos ochenta y nueve, el muy ilustre Ayuntamiento de esta ciudad, convocado en la Aula Capitular de sus casas, en cuia convocación fueron presentes los señores capitulares bajo nombrados, con concurrencia del síndico Procurador General Don Juan Bautista de Soler y Palau, presidido por el infraescrito Senromà.

En atención de haverse librado en público subasto, con la tabba bajo escrita, la construcción de dichas obras de una fuente fuera la Puerta llamada de Vatlleix, para abastazer de agua a aquellos vecinos que tanto necessitaban, cuio assiento se subhastó a favor de Jayme Simon, albañil, vecino de Mataró, como a más beneficioso postor, según relación de Antonio Mir, pregonero público y jurado de la presente ciudad, que la hizo en veinte y uno junio próximo passado,

precedidas las formalidades de estilo y extincta la vela que por dicho efecto se encendió dicho ilustre Ayuntamiento, le haze el correspondiente auto de assiento con los pactos en la tabba que para dicho fin se formó, y a tenor del mapa que va incerta, la qual tabba es del tenor siguiente: Qualsevol que vulla entendrer en fer y construir una font, fora lo Portal de Vatlleix, y en lo paratge nomenat lo Sant Christo den Fogueres, y fer los conductos, y, rechs que se necessitan fer per a conduir las aiguas, y encaminanlas a ella de las que discorren als molins propis del ilustre Ajuntament de la present ciutat, acudirà, en los dias que se destinaran, debant las casas del dit ilustre Ajuntament, que allí se lliurarà al més beneficiós postor, ab los pactes seguents:

1 ... Primo, sàpia lo assentista que deurà construir y fer dita font de dos palms de fonaments per la part de llevant y mitg dia, y per la part de ponent quatre palms, y de gruix, per totas las tres parets, tres palms, des de dits fonaments fins dalt de son enxup.

2 ... Item. sàpia lo assentista que deurà forrar de rejola de cup y allisat de picadís la paret de la casa den Gasau, aquella que ocupia la referida font, y tot lo enxup de dita font lo deurà forrar de rejola y allisarlo de picadís.

3 ... Item. que lo pa de dita font dega ser tot macís, y de la alsada de un palm més baix de las axetas a fins a terra, y enrejolat a tres gruxos, y que lo sobre del enxup dega ser tot de volta grassa.

4 ... Item. sàpia lo assentista que lo sobrexidor de dita font lo deurà fer per dins de la paret, y que aquest baja a la pica dels animals, que allí tindrà obligació de posar per abeurar los animals, fent una porta per entrar en dit anxup.

5 ... Item. sàpia lo assentista que deurà posar tres axetas de coure y en cada una de ellas una pedra picada de dos palms en quadro.

6 ... Item. sàpia lo assentista que lo sobre del bassí de las tres caras de la font dega ser de pedra picada, y deurà posar una pica de tres palms de llarch y dos de ample, igualment de pedra picada, com igualment lo pabiment de terra de la dita font lo deurà fer de pedra enllosada, fenthi a tot vol un bordó pera recullir las ayguas, y que aquellas bajan a un pou que allí tindrà obligació de construir, de sis palms de ample, y de fondo quatre canas, paredat a tot vol, y ab volta per taparlo, dexanthi una abertura ab sa llosa de pedra per taparla.

7 ... Item. sàpia lo assentista que deurà allisar la dita font per defora enterament, la capella del Sant Christo la deurà fer de rajola, com y totas las motlluras de la dita font, ab lo modo forma y mèthodo que señala lo mapa que se presenta, debent gastar en tot morter blanch.

8 ... Item. sàpia lo assentista que deurà fer setanta cinch canas de canonada, y cent y deu canas de rech, ahont se li destinarà, per a aconduir las aiguas en dita font, y que dega ferse part de canals, y part de canons, las canals de las més grans, y los canons, en lo cap xich, deuran tenir mitg palm de voca, y aquells deurà posar primerament ab rejola redobla, ab teula sobre, y sota, y en lo mitg los canons, y en la mateixa conformitat deurà posar las canals, y lo sobre de tota la canonada la deurà paredar, donanthi de alsada un palm y dos quarts, y sobre del paredat dega haverhi quatre palms de terra.

9 ... Item. sàpia lo assentista que deurà fer un espirall en la casa de Isidro Dardiñà, ab canons, debentlos plantar ab rejola y picadís a tot vol.

10 ... Item. sàpia lo assentista que deurà fer dos pericons, lo un en lo cap demunt, de ahont se pendrà la aygua, ahont tindrà obligació de ferhi una caseta de sis palms de alsada, ab sa porta de teya, pany y clau pera tancarse, y tres y mitg de ample, y lo altre en la unió dels canons ab las canals, ab son axernador, de la llargària que sia necessari.

11 ... Item. sàpia lo assentista que totas las obras que se expressan en esta tabba, així de rech y canonada, com las demés, las deurà assegorar firmes tres mesos, contadors del dia que quedaran aconduhidas las aiguas en ditas fons, en abant.

12 ... Item. sàpia lo assentista que tots los materials, jornals, y recaptes per la construcció de ditas obras aniran a càrrech seu posarlos, a excepció de la llaca feta y cals, que esta anirà a càrrech de la ilustre junta de propis de esta ciutat pagarla y entregarla, pagant lo assentista las treginas des de la ciutat y rabals fins ala obra, encara que la ilustre junta la prenguia de Mongat, o de ahont bé li aparega, y tot a tenor, forma y mèthodo de la present tabba, y mapa.

13 ... Item. sàpia lo assentista que lo preu ab que se oferirà fer y construir las referidas obras, se li pagarà al comensar ditas obras cent quaranta set lliuras, set sous, cobradoras dels individuos que van notats en la llista que se manifesta ab la present tabba, y lo restant del preu ab que oferirà lo assentista construir ditas obras, después de concluhida la obra, y de vista y visurada aquella, no quedant defectuosa en part alguna de ellas, a tenor de la present tabba y plan, se li pagarà per lo ilustre Ajuntament y sa junta de propis de la present ciutat.

14 ... Item. sàpia lo assentista que deurà pagar al infrascrit notari sos justos salaris per los trevalls del acte y dependents del mateix.

15 ... Item. sàpia lo assentista que deurà pagar al corredor per sos trevalls de encantar una lliura deu sous. E digay qui dirhi voldrà, que al major postor se lliurarà, ab los pactes conforme diu la tabba y formació de la planta. Mataró set de juny de mil set cens

vuytanta nou. Francisco Bronat, notario. Y assí con dichos pactos y condiciones, y cumplidos aquellos por dicho assentista, le promete dicho ilustre Ayuntamiento, y se obliga en satisfaserle, tres cientas libras moneda catalana, por las quales se le remató dicho assiento, quedando comprehendidas con dicho remate las sobre dichas ciento quarenta y siete libras, siete sueldos, que deben cobrarse de los individuos que van en la referida nota expressados, por cuio precio de tres cientas libras se obligó dicho Jayme Simon, asentista, hazer las referidas obras, con enmienda de daños y costas, y bajo la obligación de los bienes, rédditos y emolumentos del dicho común, y de dineros de su dotación, no empero de los propios de ninguno de sus señores capitulares que componen dicho Ayuntamiento y dicha junta de propios, por tratar en esto negocio ageno. Por lo que renuncian a todas las leyes y derecho de su favor y a la general del derecho en forma. Y presente el dicho Jayme Simon, albañil, azeta el dicho assiento, con los pactos y condiciones en dicha tabba expresados, y promete los mismos cumplir, y construir la referida fuente como va en aquella expresado, por el referido precio de dichas tres cientas libras catalanas, todo lo que promete cumplir sin dilación, ni escusa alguna, con el acostumbrado salario de procurador, y con restitución y enmienda de daños y costas, para cuio cumplimiento ne obliga todos sus bienes muebles y sitios havidos, y por haver renunciando a qualquier ley y derecho de su favor, y a la ley que prohibe la general renunciación. Y por pacto, renuncia a su propio fuero, sujetándose al del muy ilustre Señor Corregidor de la presente ciudad, y de otro qualquier superior tribunal secular, solamente con facultad de variar el fuero haziendo y firmando escritura de tercio, bajo pena de tercio, en los libros de los tercios de dichas curias. Por lo que obliga su persona y bienes muebles y sitios habidos y por haver. Y quedan advertidos dichos otorgantes que esta escritura debe presentarse en el oficio de hipotecas de la presente ciudad dentro seys dias siguientes al presente, de que han quedado enterados. Y lo firmaron de su mano, siendo presentes por testigos Pedro Lagoy y Raymundo Bassas, masseros del dicho ilustre Ayuntamiento, para dichas cosas llamados

Carlos Senroma, Regidor
Joseph Francisco Reniu y Padró, Regidor
Joseph Antonio Migliaresi, Regidor

Francisco Chicola, Diputado
Antonio Altamar, Diputado
Antonio Nonell, Diputado

Jaume Simon

Ante mi, Francisco Bronat, Notario, escribano, y secretario interino del dicho ilustre Ayuntamiento».

L'any 1951 el mestre Joan Tutó reorganitza l'antic Orfeó Mataroní, fundat l'any 1903 i actiu fins a l'any 1936.

Josep Reniu i Calvet, un dels principals col·laboradors del mestre Joan Tutó, explica tot seguit les actuacions de l'entitat coral entre els anys 1951 i 1973.

UNA ETAPA DE L'ORFEÓ MATARONÍ (1951-1973)

L'Orfeó Mataroní fou fundat el 1903. El dia 24 d'agost d'aquell any té lloc la seva primera actuació de la mà del seu director, el mestre mataroní Agustí Coll i Agulló, el mateix que el 1908 fundà la Banda Municipal i en fou el primer director. El grup de cantaires es formà a partir dels Cors de Clavé, i en concret sembla que del cor La Palma, ja que així es pot veure en una reproducció de l'època en una senyera que duu la llegenda «Cor La Palma. Orfeó Mataroní». Al mestre Coll i Agulló el seguí en la direcció de l'Orfeó mossèn Josep Molé, capellà de Santa Maria, en una etapa que durà fins que aquest darrer va morir, i que va de 1908 a 1921.

Societat La Palma, Mataró (1896?). MASMM. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs (gentilesa d'A. Valls Bellsoley).

L'Orfeó Mataroní (1911). Al costat de la senyera, Mn. Josep Molé, director.
MASMM. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

El primer president de l'entitat fou Josep Manent i un altre màxim responsable va ser el notari Monfort. L'entitat s'acollí inicialment a Can Sant-romà, al carrer de Bonaire (l'actual Casal Aliança, que llavors es coneixia com l'Orfeó Mataroní), posteriorment en una casa del carrer de Sant Francesc d'Assís, en el segon pis d'un cafè de la Riera i finalment en una casa del carrer Nou, prop del Foment Mataroní.

Amb la mort de mossèn Molé l'entitat entrà en un estancament del qual no va sortir fins a l'any 1930. Aquest període –any més any menys– coincideix amb el de plena activitat a la nostra ciutat de l'Acadèmia Musical Mariana. A partir de 1930, doncs, es reprèn la vida de l'Orfeó que té com a directors mossèn Joan Fargas, mestre de capella de Santa Maria, el mestre Felip Vilaró (1931-1933) i el mestre Enric Torra fins a l'inici de la Guerra Civil (1933-1936). L'estatge social de l'entitat en aquells moments era el Centre Catòlic.

Llavors s'obre un gran parèntesi, entre els anys 1936 i 1951, en el qual la vida de l'Orfeó Mataroní restà morta. Fins i tot desaparegué la primera senyera, que no s'ha trobat mai més.

La tercera etapa de l'Orfeó, de represa de les activitats, és en els anys difícils de la postguerra i comença l'any 1951. En aquest treball em vull referir a la vida de l'entitat des d'aquell any i fins al 1973, en els quals ocuparen la direcció successivament Joan Tutó, Montserrat Castells i Jordi Arenas.

Per iniciativa de l'excel·lent músic Joan Tutó i Diffent, professor de l'Escola d'Arts i Oficis, es reinstaura a Mataró la vida orfeònica. Es van buscar socis –dels quals el mestre Tutó tingué el carnet número u i qui signa aquest article el número dos– i es va nomenar una junta amb Jordi Estrany (secretari), Josep Reniu (tresorer) i Jesús Illa i Jordi Arenas (vocals). Es van redactar uns nous estatuts, es van iniciar els tràmits per a la legalització de l'entitat –empresa dificultosa aquells anys– i es va formar un cor de veus mixtes.

Per voluntat del mestre Tutó, i per respecte als seus antecessors i a llur total adhesió al moviment cultural i nacional de Catalunya, iniciat el segle XIX pel mestre Lluís Millet a l'Orfeó Català, es va voler mantenir el nom d'Orfeó Mataroní. L'entitat s'acollí a la seu de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis –tristament desapareguda i enderrocada– i en fou president el director de l'Escola, el conegut pintor Rafael Estrany, fins a la seva mort, esdevinguda l'any 1958.

Durant el període 1951-1957 que el mestre Joan Tutó de forma abnegada i desinteressada

–cal dir-ho, com els seus antecessors– dirigeix l'Orfeó Mataroní, es va crear al seu entorn un cercle d'amistats que participaven de la seva bondat i del seu mestratge; el nombre de cantaires oscil·là entre quaranta i seixanta. La seva tasca, en tot moment eficient, no va trigar a donar fruits. El dia 12 de gener de 1952 va tenir lloc el concert inaugural, que va representar un veritable esdeveniment ciutadà. Se succeïren moltes altres actuacions en diferents llocs de la ciutat i en altres poblacions, entre les quals destacarem[1]

1952 Primer concert al teatre de la Germandat d'Agricultors (Sindicat de pagesos).
Actuació en un acte amb motiu del Congrés Eucarístic Internacional a Barcelona.

1953 Actuació a Ràdio Barcelona.
Actuacions a l'Ateneu Vilassanès (Vilassar de Mar), Arenys i Canet.

1954 Participació en l'homenatge de Mataró a Mn. Jacint Verdaguer.

1955 Estrena i benedicció de la nova senyera, obra de Rafael Estrany (3 de juliol). Missa cantada a Santa Maria. Concert al teatre Clavé amb participació de diferents orfeons (Gracienc, de Sants, Mestre Nicolau, Barcelonès, de Sant Vicenç de Montalt, Seràfic d'Arenys de Mar, etcètera) i parlament del tenor Emili Vendrell en nom de l'Orfeó Català.
Concert a Mallorca amb la cobla-orquestra Els Verds.
Participació a la processó marítima d'immersió de les imatges de les Santes.

1956 Actuació a la primera festa d'homenatge a la Vellesa.
Participació en una festa d'orfeons a Montserrat.
Vetllada artística dedicada al director per la seva onomàstica.

1957 Concert de comiat al mestre Tutó amb participació, entre d'altres, del músic i compositor barceloní Elisard Sala, molt vinculat a Mataró.

Cada any l'Orfeó prenia part a l'acte de fi de curs de l'Escola d'Arts i Oficis (amb la Banda Municipal de Música), i en alguna ocasió es va celebrar la festa de santa Cecília, patrona dels músics. També s'havien celebrat concerts de Nadal al Museu Municipal, amb recitals del *Poema de Nadal* de Josep Maria de Sagarra.

ORFEÓ MATARONÍ

Fiesta de la bendición de la "Senyera"

Domingo, 3 de Julio — A las 12 mediodía

TEATRO CLAVÉ

PROGRAMA

I

Presentación del acto por Don José Reniu.

II

Concierto por el ORFEÓ MATARONÍ:

	LA PASTORA CATERINA	A. Pérez Moya
	BONA NIT TU QU'ERRES	J. S. Bach
(*)	ELS ANGELS I MARIA	Juan Tutó
(*)	LA MORT DE L'ESCOLÀ	Nicolau

III

Imposición de "la llaçada" ofrecida por el Excmo. Ayuntamiento a la "Senyera" del ORFEÓ MATARONÍ.

Adhesión de los Orfeones asistentes a este acto por el "primer cantaire de Catalunya" EMILIO VENDRELL.

Imposición de MEDALLAS CONMEMORATIVAS a los estandartes de los Orfeones asistentes.

IV

ORFEÓ MATARONÍ:

(*)	GOIG PRIMAVERAL	Vallespir-Torra
(*)	L'ESPIGADORA	J. M.ª Poblet
	LA PRESÓ DE LLEIDA	J. Cu[illegible]as-Ribó
	SOTA DE L'OLM	E. Morera

Director-Maestro: JUAN TUTÓ

SOLISTA: Srta. Pilar Adán

(*) Primera audición.

Imp. Mas - Mataró

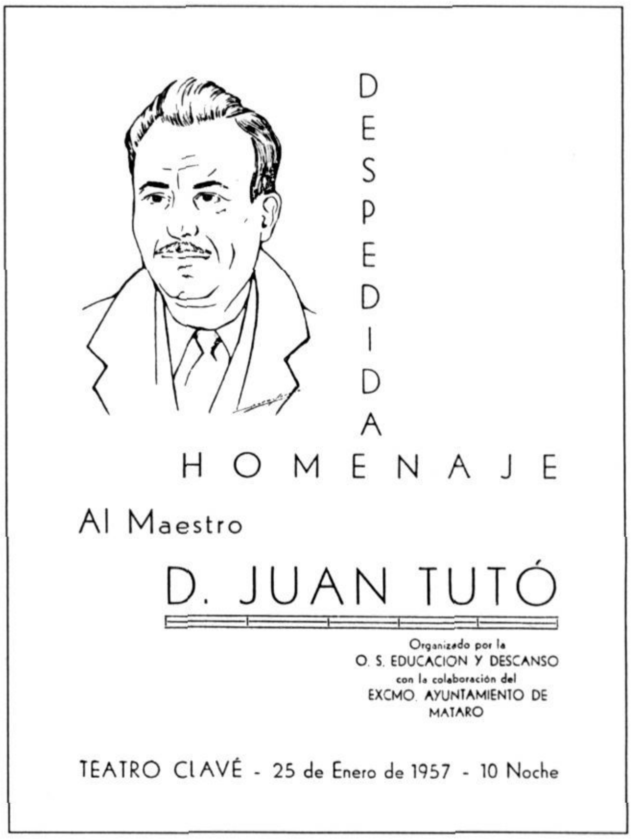

El comiat al mestre Tutó abans d'anar a Hondures, on uns anys després morí, representà un acte de reconeixement i gratitud envers ell de tota la ciutat. El teatre Clavé s'omplí de gom a gom i en aquella ocasió s'integraren a la massa coral antics cantaires, la cobla Laietana i una orquestra de cambra, que havia fundat el mestre. Joan Tutó, que era un prestigiós concertista de violí i reconegut professor de música, fou recordat amb molta estima pels seus deixebles durant anys. Durant la direcció de Joan Tutó s'interpretaren quaranta-set obres en primera audició, de les quals nou eren d'estrena.

L'Orfeó, tot i la partença del seu director, seguí endavant. No m'estendré a relatar les incidències i dificultats que s'anaren produint per cobrir el gran buit que deixà el mestre. Sortosament sorgí una mà dúctil i entesa per a fer-se càrrec de la batuta. En el període de febrer de 1957 a maig de 1961 passa a dirigir el cor l'admirada Montserrat Castells i Fradera. D'altra banda, en quedar vacant la presidència, que fins llavors ocupava Rafael Estrany, es forma una comissió gestora.

El nombre de cantaires en aquesta època és entre vint-i-cinc i trenta-cinc. Malgrat això, les audicions es prodiguen, potser més limitades, i la nova direcció s'ajusta a les veus interpretatives amb què compta i de les quals treu una digna harmonització. L'Orfeó Mataroní passà a incloure en el seu repertori cants espirituals negres i polifonia del segle XVI.

Algunes de les activitats de l'entitat durant aquest període són les següents:

- Actuacions en centres benèfics, a l'Hospital, i per la missa del Gall a l'ermita de Sant Simó.

- Organització i participació en l'homenatge al tenor Emili Vendrell.

- Actuació de l'acte d'inauguració de la capella del Sagrament de l'església de Santa Anna de l'Escola Pia.

- Nomenament de president de Ramon Julià i Llavina. Constitució de l'Orfeó com a societat independent.

Durant la direcció de Montserrat Castells s'interpretaren trenta obres en primera audició, amb dues estrenes.

Va ésser el pintor i escultor Jordi Arenas i Clavell, orfeonista des del primer moment, qui impulsà la nova embranzida de l'entitat, quan Montserrat Castells en deixà la batuta. Coneixedor de la música polifònica, mantingué abrivada la flama de l'Orfeó durant un seguit d'anys que van del setembre de 1961 al juliol de 1973. Anys, encara tenebrosos, en els quals només l'esperit i l'esforç d'uns pocs podien seguir mantenint aquest petit reducte que donava fe i vida de la nostra identitat i cultura catalanes.

MUSEO MUNICIPAL

«Orfeó Mataroní»

Concierto Navideño

PROGRAMA

I

Santa Nit	pop. alemana
Quan l'hora toca al cel . . .	J. S. Bach
Oh Jesuset dolç!	»
Non Non . . . , . .	pop. Salzburguesa
Tots junts cantem	A. Carol
Portarem flors	Comellas
Cançò de Bressol	Brahms

II

La Pastora Catarina. . . .	Pérez Moya
Sant Josep i la Mare de Déu	»
El Noi de la Mare	Cervera
Vos sou la llum . . .	pop. americana Jonshon
Alegra't Jerusalem . . .	»
I'ts mi	Geofray
Adeste fideles	E. Ribó

Dirección: M. CASTELLS

Domingo, 1 de Enero de 1961

A las 7'30 tarde

L'Orfeó Mataroní prosseguí la seva activitat en contra d'entrebancs de tot ordre, sens ajut oficial de cap mena i només amb el suport generós i altruista d'un petit nombre de socis. Seria llarg d'enumerar totes les seves activitats, però en destacaren algunes:

1962 *Concert al Fossar Xic per les Santes* (sembla que és el primer concert en aquest lloc).
Participació a la concentració d'orfeons a Montserrat amb motiu de la inauguració d'un monument a Lluís Millet (28 d'octubre).
Participació en l'homenatge (3 de novembre) del centenari del naixement de Carles Isern (fill de Jaume Isern, cec com el pare),

mort als 18 anys. Interpretació de part del *Rèquiem* de Mn. Manuel Blanch i de cançons compostes per l'homenatjat.

1963 Celebració del 60è aniversari de l'Orfeó, amb petició d'un carrer per al mestre Coll i Agulló.
Dues audicions, a petició popular, del *Miserere* de Mn. Blanch (la que es va fer a l'església de Santa Anna és el primer concert realitzat en aquest temple).

1964 Concert sacre a Santa Maria: interpretació entre altres obres de la *Missa brevis* de Mozart.
Participació en el concurs d'orfeons d'Olot.

1965 Recital d'obres populars dels països que corresponen a les antigues possessions catalanes a la Mediterrània amb el títol de «Cançons mediterrànies», amb comentaris d'Oriol Martorell.

1966 Interpretació d'obres renaixentistes i romàntiques i petit record al mestre Cristòfor Taltavull.

1967 Organització de l'homenatge a Lluís Millet a Mataró: concert a la Caixa d'Estalvis amb la presentació del bust del mestre (dia 18 de novembre); inauguració del bust al Parc Municipal i actuació de l'Orfeó Català al teatre Monumental (22 de novembre).
Participació en l'homenatge a Lluís Millet a Montserrat i al Poble Espanyol de Montjuïc.
Nomenament de president de Jordi Sivilla i Llinàs.
Concert homenatge pòstum al mestre Joan Tutó.

1968 S'inclouen en el programa obres de Mn. Manuel Blanch.
Conferència-concert «Antologia a la polifonia» a la capella dels Dolors de Santa Maria (sembla que és el primer concert celebrat en aquesta capella).

1969 Actuació, a petició del Bisbat, a la basílica de Santa Anna de Barcelona.
Actuació en diferit a Ràdio Nacional d'Espanya per Setmana Santa.
Formació de la secció infantil «El Picarol» i de la secció de flautes.

1970 Recital de cançons de muntanya amb la coral del Centre Excursionista de Catalunya.
L'Orfeó és seleccionat per participar en un recital organitzat pel Secretariat d'Orfeons de Catalunya; no s'hi va assistir.
Concert d'homenatge al mestre, músic i compositor Elisard Sala, barceloní de nai-

Concierto de Primavera
"ORFEO MATARONI"
Director: JORDI ARENAS

RECITAL DE OBRAS
RENACENTISTAS Y ROMANTICAS
SIGLOS XVI, XIX y XX

Formando parte del programa de actos
de las tradicionales
FERIAS DE MATARO

Viernes, día 3 de Junio de 1966
10'15 Noche
BIBLIOTECA POPULAR
DE LA
CAJA DE AHORROS DE MATARO

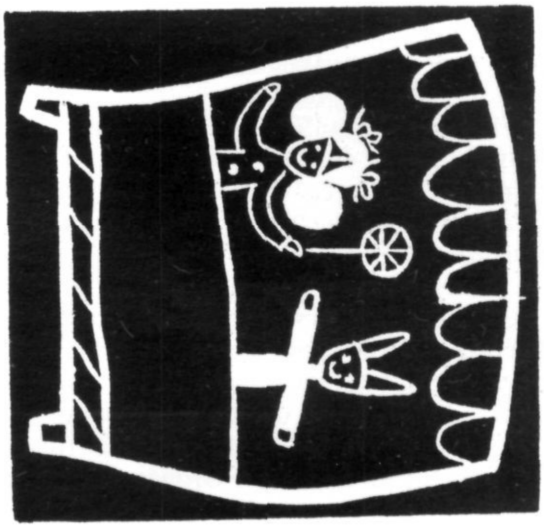

FESTA FI DE CURS 1970-71
EL PICAROL
SECCIÓ INFANTIL DEL L'ORFEÓ MATARONÍ

xement però molt vinculat a la nostra ciutat, amb motiu de la seva mort, amb participació del cor Tramuntana i de la coral de la UEC.
Organització i participació en el VII Aplec coral de Santa Cecília al Palau d'Esports de Mataró, amb assistència de disset corals i orfeons de tot Catalunya.

1972 Concert nadalenc amb participació de la secció infantil «El Picarol».

Amb la direcció de la «Missa de les Santes» encarregada a Jordi Arenas, l'Orfeó participa de ple en la massa coral de la missa de la Festa Major. Cada any es continuà cantant la missa del Gall en un poble rural diferent. Es van instituir els Concerts de Primavera i es va continuar amb els de Nadal. Es van celebrar concerts a Les Franqueses del Vallès, Granollers, Cabrils, Argentona, Vilassar de Dalt, Vilassar de Mar, Caldes d'Estrac, Òrrius, Canet de Mar i Arenys.

Durant la direcció de Jordi Arenas el conjunt de cantaires oscil·là entre trenta i quaranta i s'interpretaren cent vuit obres en primera audició, de les quals tres foren estrenes.

En tot aquest llarg periple recorregut, d'ençà que el mestre Joan Tutó recuperà per a la ciutat l'Orfeó Mataroní i fins que Jordi Arenas en deixà la direcció, el nombre total d'obres donades en primera audició fou de cent vuitanta-vuit, amb catorze obres d'estrena. El conjunt d'obres interpretades en diferents concerts arribà a prop de les quatre-centes.

Els estatges de l'entitat, després de l'Escola d'Arts i Oficis, foren la casa número 21 del carrer d'En Pujol –cedida per la Caixa Laietana– fins al 1971 i a partir de llavors el Foment Mataroní.

Cal esmentar els noms d'alguns cantaires de l'Orfeó d'aquesta època que han destacat en el camp musical, ja sigui com a solistes, professors o directors: és el cas de la mezzosoprano Pilar Adan, Esteve Roldós, Pedro Pirfano (que fou posteriorment director de l'Orquestra Simfònica de Bilbao), Josep Canals, Pere Gonzàlez, Salomé Esquerra. També vull ressenyar algunes persones que van col·laborar ocasionalment en actuacions de l'Orfeó Mataroní d'aquests anys, com són el professor i compositor Enric Torra (posteriorment a la seva etapa de director), Mn. Julià Aloy com a organista, el violinista Joaquim Boix, Pere Rigau com a presentador, Alfred Àlvarez, la soprano

argentonina M. Teresa Casabella, M. Montserrat Robles, M. Vila, F. Casanovas, Jordi Arañó, M. Mercè Castany i Elisabet Castells, entre d'altres.

Després de Jordi Arenas, han estat directors de l'Orfeó Mataroní successivament els mestres Pere Gonzàlez, Jordi Valls i Francesc Cortès fins al moment de la suspensió de les activitats, que desitjaríem que es reprenguessin en el futur.

Josep Reniu i Calvet

NOTES.

1.- Les dades d'aquest article procedeixen dels programes de les actuacions de l'Orfeó Mataroní, de la premsa de l'època i d'informacions personals d'antics membres de l'entitat.

L'escultor Manuel Cusachs i Xivillé obrà, fa pocs anys, l'escultura anomenada *L'esperit de Figuera Major*, situada en un espai enjardinat d'aquell indret, tocant la nova ronda de Sant Oleguer.

Com diu el propi escultor, no és una escultura neutra, ja que incorpora i pretén explicar tota una sèrie de vivències que poden ésser descobertes per tothom que la contempli en calma.

L'ESPERIT DE FIGUERA MAJOR, PETITA HISTÒRIA D'UNA ESCULTURA DE MATARÓ

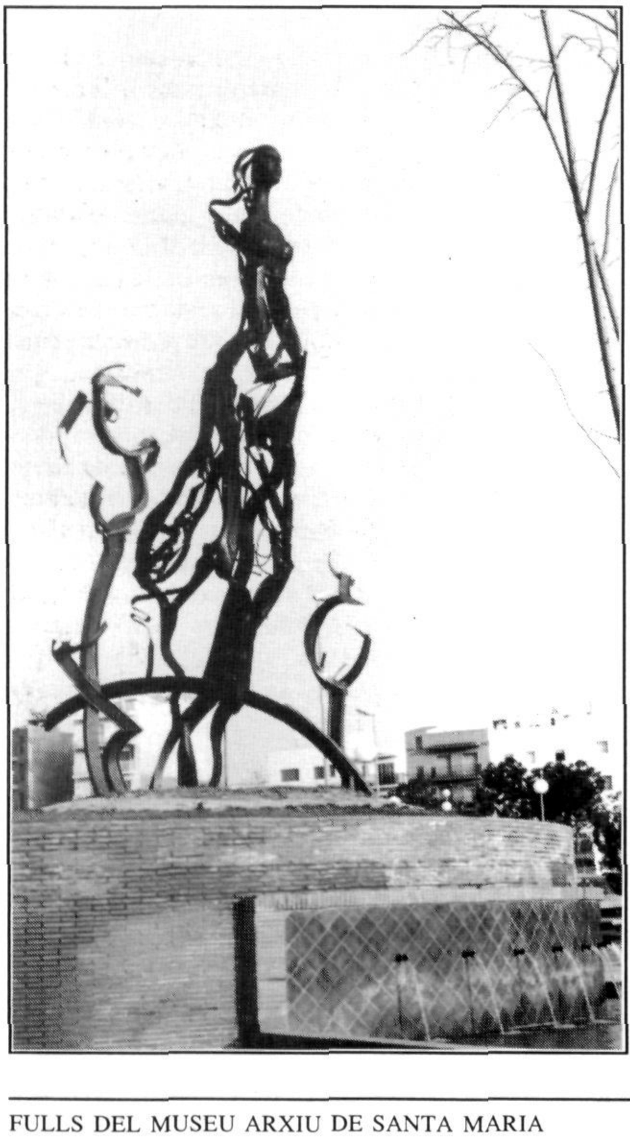

L'Esperit de Figuera Major és el nom de l'escultura instal·lada al parc de Figuera Major, a l'indret can Clavell, vora Vista Alegre. És complementària d'un brollador, compost d'una plataforma circular de totxo i cinc safaretjos rectangulars que segueixen el desnivell de la nova ronda de Sant Oleguer.

Construïda totalment de ferro, té deu metres d'alçada i està pintada de color blau cobalt, gris i negre.

A primer cop d'ull vol figurar, més que una escultura corpòria, un gran dibuix projectat a l'espai, a la transparència de la llum.

Sense desestimar el suggeriment de l'encàrrec, que consistia en una estructura ornamental, «com una sageta clavada al terra», em digueren, vaig considerar convenient d'incloure-hi simbologies que caracteritzessin el paratge. Al·legories inspirades en llegendes i costums que recordava d'haver sentit d'allà mateix, totalment locals, d'aquell indret, prodigiosament i sorprenentment transfigurat al meu record. En realitat, vaig proposar-me de commutar l'anonimat per un possible mataronisme. L'intent era engrescador en el sentit que tenia l'oportunitat d'incorporar a l'obra remembrances ja llegendàries, diríem metafòriques, d'un lloc de la ciutat que ha canviat totalment de signe.

L'esperit de Figuera Major.
Escultura de Manuel Cusachs i Xivillé. Fotografia de l'autor.

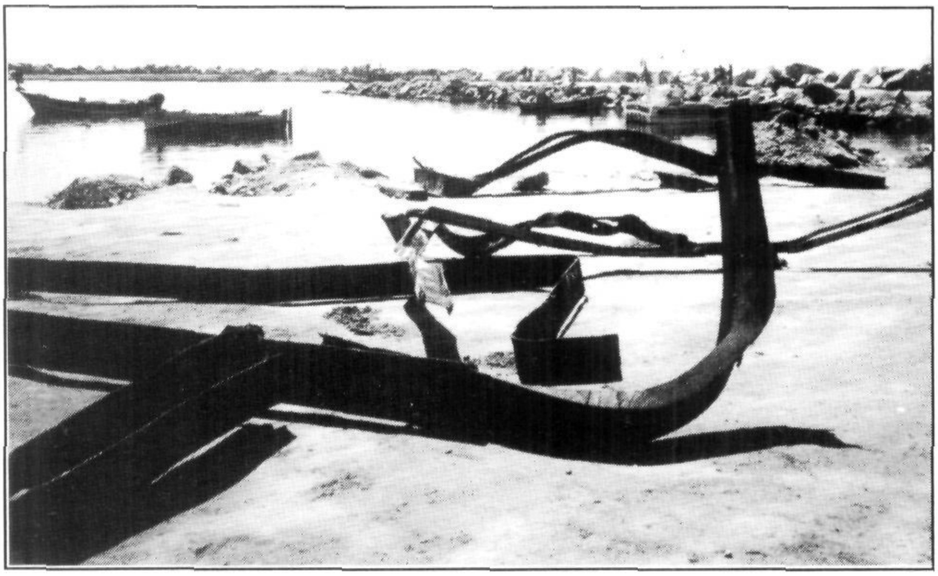

Ferros retorçats, recuperats del mar, que serviren per construir l'escultura.
Fotografia Manuel Cusachs i Xivillé.

L'enyorat Antoni Comas no amagava el seu fervent mataronisme quan descrivia, d'una manera planera i magistral, els viaranys dels voltants de Mataró. La llum blava, els camins i dreceres vora les rieres, els racons ombrívols de les fonts, les vinyes al sol, els garrofers d'ombres amables que condueixen als turons que encerclen la ciutat. Pujant per aquests vials, la presència de la mar era constant. Un d'ells portava a Vista Alegre, indret de garrofers i vinyes, que es va convertir sobtadament en un desemparat suburbi que li va treure tot l'encant. Des d'allà, encara avui, enmig de teulades i parets que ha construït un ambigu progrés, la vista de la mar és àmplia i generosa.

Abans moltes famílies de mataronins, la nit de les Santes, pujaven al despoblat turó per a contemplar embadalits com els focs d'artifici es reflectien en la mobilitat del mar.

També es feia la nit de Sant Joan per veure les fogueres. Hom podia comptar, un per un, els focs estesos als seus peus, que sorgien per tots cantons de la ciutat. Amb els espetecs de les fumaroles l'ambient era propici per a imaginar escenes de bruixes que sortien dels seus cataus per esfumar-se, fent espirals, enlaire de la nit.

Quan als segles XVIII i XIX Mataró vivia intensament la navegació ultramarina i salpaven de la nostra platja vaixells que feien les rutes d'Amèrica i Filipines, s'embarcaven caps de família i joves adolescents amb esperit de prosperitat, però amb la incògnita del perill i la incertesa del retorn. No costa gaire d'imaginar que més d'una noia i més d'una mare haurien pujat per Figuera Major fins a Vista Alegre per tal de seguir amb la mirada el veler on anaven els seus, fins que desapareixia la blancor de la vela més alta en la ratlla llunyana de l'horitzó.

Vista Alegre era l'amplíssima talaia de l'emotiu adéu.

Part dels ferros retorçats que componen l'escultura són recuperats del mar, dels rails abandonats que havien servit per a varar embarcacions.

L'aprovació del projecte de l'escultura va coincidir amb la construcció del port, i enginyers amics que hi treballaven em van donar permís per extreure'ls d'enmig dels rocs.

Aquells ferros estrafets tenien per a mi un clar «regust de mar». De mars grosses i llevantades, d'impetuosos temporals i gregals desfets. Eren les línies que encaixaven just a la meva intenció. Mirant-los recordava inoblidables tempestes que, de noi, segur, em semblaven més grans; els temporals que empenyien furiosament l'aigua platja amunt fins a tocar-nos les puntes de les sabates, arran les parets de fusta del vell restaurant de can Dimas, quan tot era platja i la N-II passava encara pel Camí Ral, i la línia del tren s'esmunyia pel carreró de Sant Felicià. L'espectacle de les ones, inflant-se i trencant-se sorollosament, ens impressionava. L'endemà corria la veu que el mar havia arrencat del cantó de Vilassar un tros de via. Tota la gent de la costa ho hem viscut un dia o altre, el temporal de les faves, el temporal de les bótes... Després minvava el vent i, amb la calma, el mar reculava i tornava al seu lloc, però deixava gravat a la sorra el senyal estès del temporal que les algues seques dibuixaven formes arabesques i perfils ondulants.

Ens seduïa comprovar aquests senyals marcats per l'aigua, suposo que per una predisposició innocent a la sorpresa i la curiositat.

* * *

Volia incloure tots aquests emotius records i anècdotes, en forma de simbologies plàstiques, a l'escultura.

El resultat és senzill. De la base del terra arrenca un ferro que insinua una corba suau per a simbolitzar l'horitzó, pintat de color negre. A cada cantó de la corba s'alcen dues estructures, les línies de les quals intenten de recordar, vagament, la forma de dos arbres, el garrofer i la figuera, pintats de color gris.

Del centre de la corba –de l'horitzó– i clavats al terra, s'enlairen uns ferros ondulants que, a mesura que pugen, perfilen els contorns femenins d'una dona i que al capdamunt subjecten el bust i el cap corpori d'una noia fos al ferro colat. El bust simbolitza un mascaró de proa, recordant els bellíssims mascarons de proa que «protegien» les elegants goletes i les fragates construïdes a les nostres drassanes. També podria ésser la interpretació de les nostres noies i mares que miraven l'infinit en la nostàlgia.

Les línies ascendents dels ferros i cables torçats representen els records dels senyals ondulants de temporals, gravats a la sorra.

També són les fumaroles dels focs de la nit màgica de Sant Joan, o les imaginàries caòtiques iridescències de les bruixes voladores a l'espai o, més encara, els camins que dibuixa l'amplària de la mar que, contemplats des del turó, recorden les paraules espriuanes «dels difícils somnis dels camins de la mar».

Els cabells del mascaró són com unes ales al vent.

Tota l'estructura està pintada de blau cobalt i orientada al sud, mirant Burriac i Barcelona.

Dessota, l'aigua del brollador de deu brocs salta d'un safareig a l'altre gairebé en silenci.

* * *

Segons Joan Fuster, un símbol, en si, pot venir donat per referències històriques, llegendàries o simplement inventades. Hi ha símbols i símbols –diu– que poden ser cronològicament absurds. Però les simbologies tenen aquestes llicències que en l'art no són mai «neutres» ni «neutrals».

Ara també pot resultar que, com em comentava l'inefable Eduard Alcoy amb la seva sarcàstica simpatia, amb això de les simbologies a l'art pot passar que «o n'hi veuen més de les que hi has posat, o n'hi veuen d'altres, o no n'hi veuen cap!».

És evident que aquestes reflexions no són «neutrals» i que les faig meves, pensant en l'Eduard, que es defensava davant del perill de la incomprensió.

Bé, tant se val. Per acabar diria que *L'esperit de Figuera Major*, d'una manera o altra, té intenció, i que la intenció hi és posada perquè l'estructura de ferro no sigui «neutra» i susciti curiositat. Encara que potser no cal anar tant al fons si pensem que una escultura pública és, en general, essencialment ornamental i per a ser mirada.

Però sempre queda l'esperança que el treball no hagi estat en va i tingui l'atractiu d'una «descoberta» per a qui el contempli en calma.

Manuel Cusachs i Xivillé

Tal i com indicàvem en els *FULLS/56*, data d'octubre de 1996, a manera d'homenatge al Sr. Ramon Salas i Oliveras, continuem la transcripció del seu treball «La ciutat en el record», escrit probablement a l'entorn del 1970.

La transcripció segueix en tot el text original, però s'hi han afegit notes per a facilitar la comprensió.

LA CIUTAT EN EL RECORD (II)

FONTS PÚBLIQUES.

Dediquem un record a les velles fonts que hi havia escampades per la ciutat, de les quals encara en queda alguna, si bé amb moltes variacions quant a la seva situació i també en allò que podríem dir fesomia pròpia.

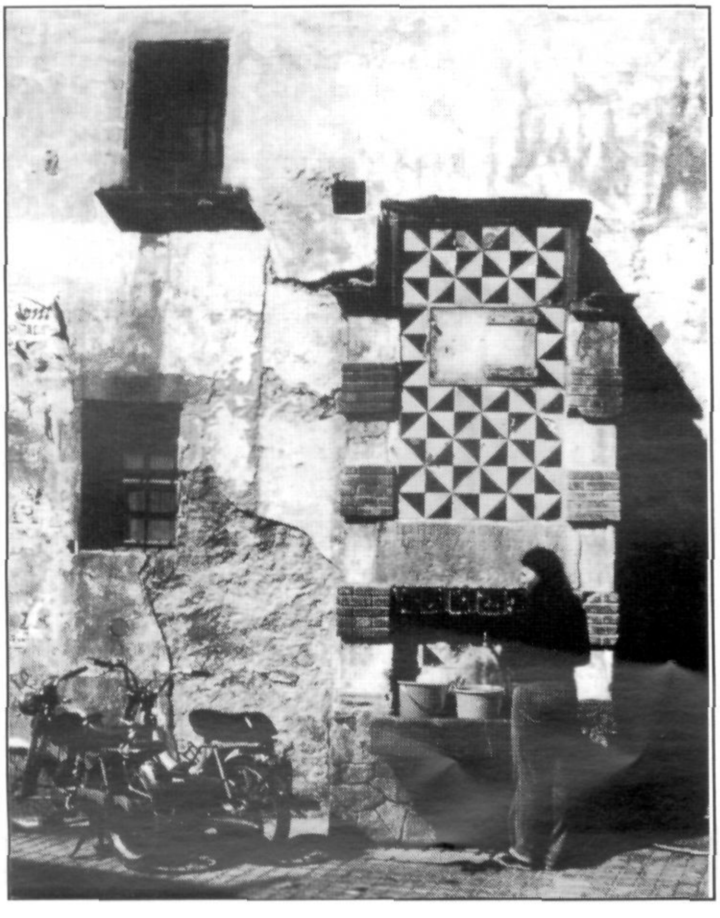

Font de Sant Roc (1985).
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Fem memòria de les fonts de Sant Domingo, que eren dues, una al carrer d'Argentona, en el tram que molts anomenaven carrer de Sant Roc per tenir-hi aquest sant una capella tocant la lliça, i una altra a la muralla del Tigre on, fent angle, com és natural, estava frec a frec de l'anterior.[1]

La font del Camí Fondo estava dessota de la capella del Sant Crist, no com ara, sinó en la forma que va subsistir fins a l'any 1936; tenia un abeurador d'animals que en aquell temps era molt utilitzat pels pagesos de Valldeix, de Canyamars i de Mata, que baixaven a vendre a la plaça servint-se de someres i matxos de bast.[2]

Tocant a la paret del convent de les Caputxines també hi havia una font de pedra, com les referides. Al final de les Espenyes n'hi havia una altra, que no fa molt temps ha estat reformada.[3]

Assenyalem també les vetustes fonts de la plaça Gran, del Carreró i del carrer de Santa Teresa, adossada aquesta al convent de les monges carmelites.[4]

A la plaça del Rei, davant de Santa Maria, hi havia la font que molts encara han conegut, feta d'obra, amb dues piques

Llegenda de la font de Sant Roc (1985).
«De la font de Sant Roch aigua pendràs,
y presa la tancaràs. Als ... agost 1782».

Fotografia Miquel Sala. MASMM.
Arxiu d'Imatges.

No podem deixar de fer esment de les fonts que hi havia a la Peixateria, a la placeta del capdamunt del carrer de Sant Joan, a la plaça de Cuba, i al Caminet, cantonada al carrer de Massevà.

Font de les Espenyes (1958).
Fotografia Masachs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

NOMS ESTRANYS D'ALGUNS CARRERS.

Havent referit en aquest treball que moltes persones donaven el nom del Torrent al carrer de Sant Rafael[5], creiem que no serà fora de lloc de consignar tot seguit els renoms que tenien alguns altres carrers, avui gairebé totalment en desús, tot i que no ens és possible, com seria gust nostre, de poder donar una explicació particular del seu origen. A més dels que ja hem al·ludit amb anterioritat, el carrer d'Altafulla es coneixia per carrer Vermell, el de Sant Joaquim per carrer de l'Arpa, el de Jorge Juan per carrer de les Rates, la baixada de Sant Ramon per carrer de Mitja Galta, i el passatge de Colom per carrer del Sac.[6]

FINESTRALS, ENREIXATS I GELOSIES.

Mataró, com és sabut, en altre temps havia tingut la seva muralla, i com a record d'aquella circumstància, a més dels noms d'algunes vies públiques que hem aconseguit veure sense urbanitzar, també ens ha estat possible contemplar alguns finestrals enreixats que abans dona-

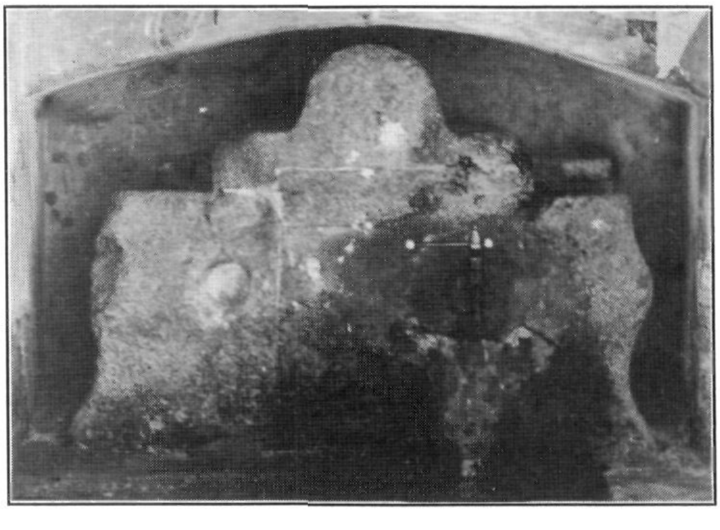

Detall de la font de les Espenyes (1958).
Fotografia Masachs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

i llum al seu cim. Aquesta, i moltes altres de les esmentades, han sofert grans canvis, que les han fet completament diferents de les que hi havia anteriorment.

A la Rambla existia una font de ferro, que no tenia cap mena de caràcter, que havia substituït la que figurava annexa a la Creu de Terme, i que de poc va venir que no haguéssim aconseguit veure-la.

Font de la plaça del Rei, avui plaça de Santa Maria (1905?).
Fotografia Spà Salarich. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Reixa sortida de la casa Astol, després Palau Soler, a la muralla dels Genovesos (1955).
Fotografia VITASCOPE. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Part més alta de l'antiga font de la Creu de Terme (1890?).
Fotografia Josep Vinardell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

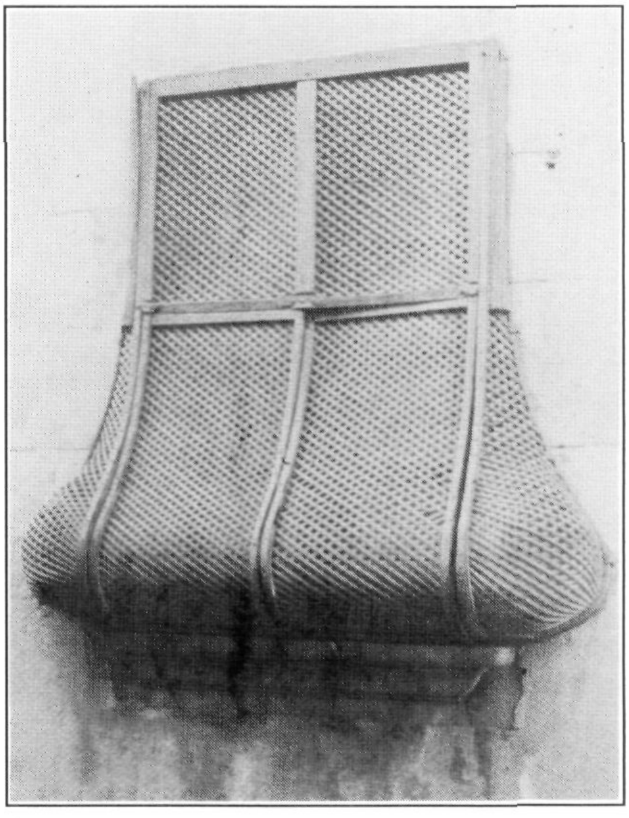

Gelosia a can Castany, carrer de Barcelona.
Fotografia *Memòria Històrica - Pla Especial del Catàleg del Patrimoni Històric-arquitectònic de Mataró* (Mataró 1983).

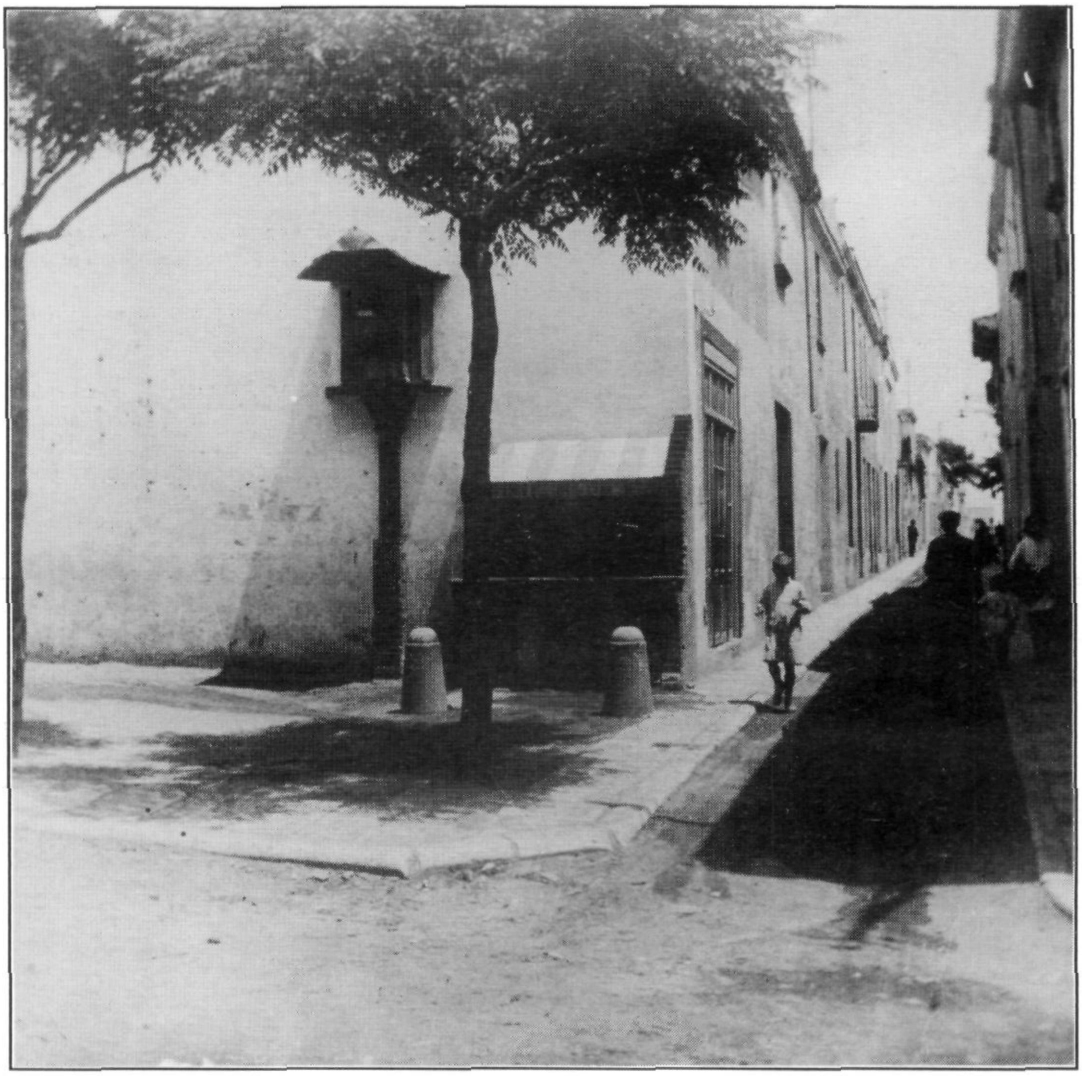

Font del Massevà (1915?). Fotografia Joan Ribas. MASMM. Arxiu d'Imatges.

ven a l'exterior del recinte emmurallat, tal com es poden veure a la muralla dels Genovesos i al carrer de la Coma, a la part del darrera de l'antiga casa Astol, i a la lateral de la casa Tuñí, respectivament.[7]

En aquest cop d'ull retrospectiu que pretenem donar al vell Mataró, no pot pas faltar-hi una al·lusió a les gelosies que podien observar-se en algunes cases dels carrers que formen el que es pot dir rovell de l'ou de la ciutat. Avui però ja en queden ben poques.

Ramon Salas i Oliveras

NOTES.

1.- Les dues fonts van existir fins a l'any 1936, quan es va urbanitzar la muralla del Tigre. Aleshores es va construir una nova font a la muralla de la Presó, tocant les cases del Caminet, que va desaparèixer quan s'enderrocaren aquestes cases.

2.- La primera font del Camí Fondo, que incorporava *la capella del Sant Crist d'en Fogueres del Torrent*, va construir-se l'any 1789. Els fets revolucionaris de 1936 van comportar la supressió de la capella, situada sobre la font.

L'any 1948 es construí una nova font, altra vegada amb la capella, que ha estat substituïda recentment per la font inaugurada el passat desembre de 1997.

Vegeu l'article de Carme Espriu i Fernàndez en aquest número dels *FULLS*.

3.- L'antiga font de les Espenyes va ésser substituïda per l'actual durant els anys seixanta d'aquest segle, en ocasió de la renovació de la casa on estava situada.

4.- La font del carrer de Santa Teresa va desaparèixer l'any 1936 quan s'enderrocà el convent.

5.- *El Torrent és el nom actual de l'antic carrer de* Sant Rafael.

6.- Carrer de Mitja Galta i carrer del Sac són actualment els noms oficials del nomenclàtor mataroní.

Respecte al possible origen del nom Mitja Galta, vegeu ALBERT GARCIA I ESPUCHE, MANUEL GUÀRDIA I BASSOLS, *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900* (Mataró 1989).

7.- Avui no existeix el finestral enreixat de la muralla dels Genovesos. Es conserva, en canvi, el de la casa Tuñí.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

Font de baix a mar (1908). Postal A. Toldrà Viazo. MASMM. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

Font del Perol (1964), al Racó de Sant Pere. Fotografia Lluís Ferrer i Barbosa. MASMM. Arxiu d'Imatges.

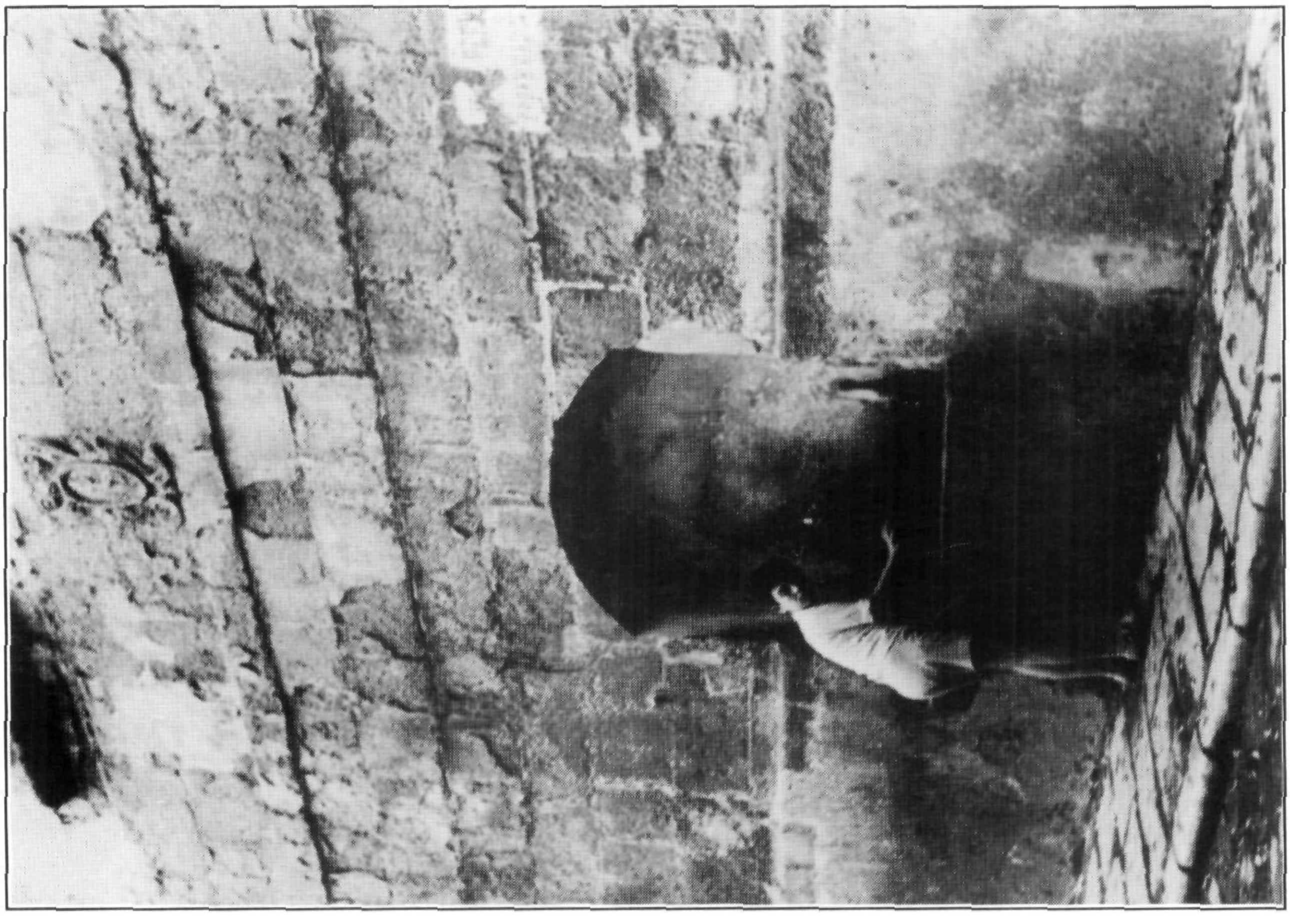

Font de la plaça Gran (1964). Fotografia Lluís Ferrer i Barbosa. MASMM. Arxiu d'Imatges,

La font i el dipòsit del Parc (derruït el 1967). Fotografia J. Roger, pintor. MASMM. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

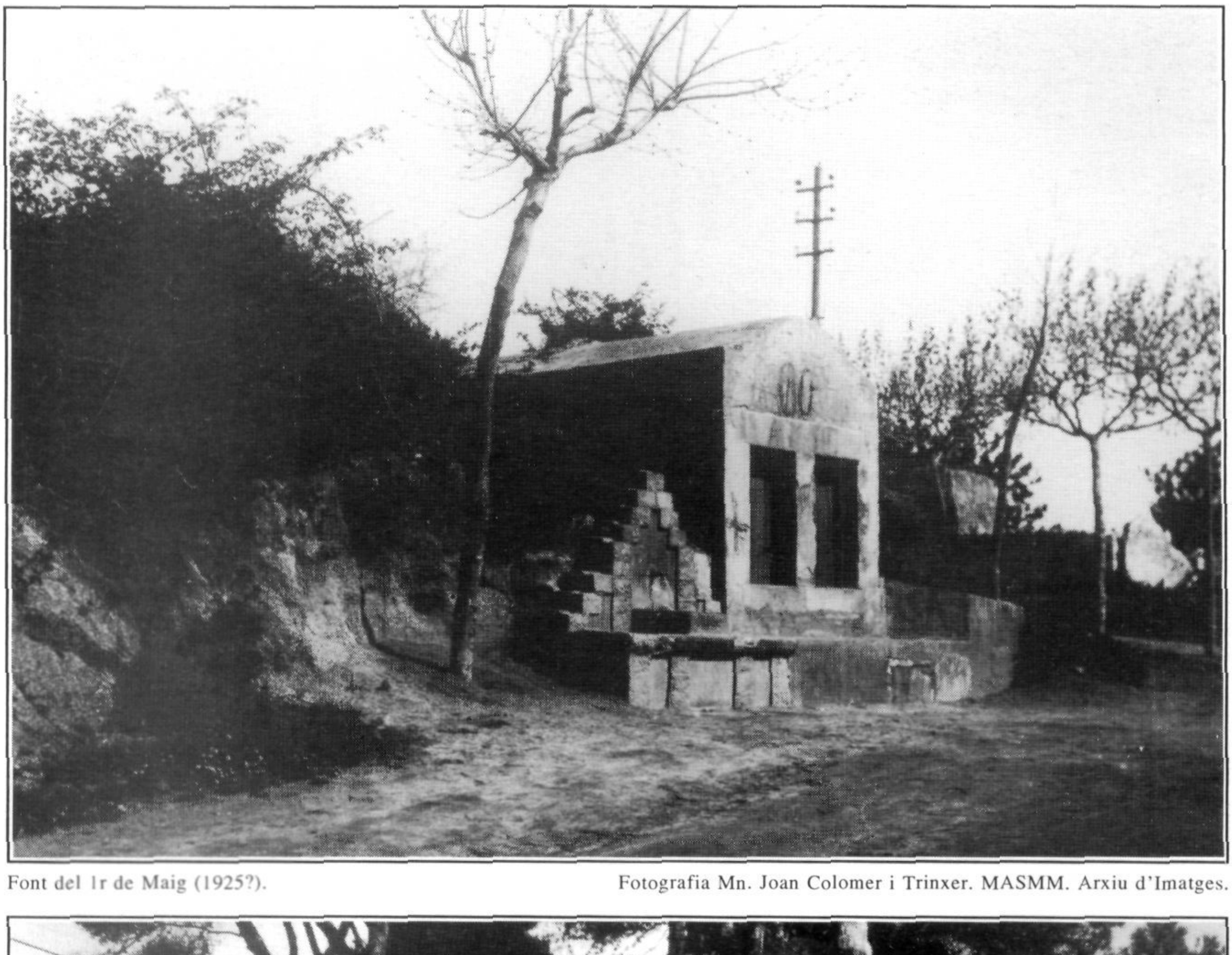

Font del 1r de Maig (1925?). Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Actual font del 1r de Maig. Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

La font del Pericó (1922). Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer. MASMM. Arxiu d'Imatges.

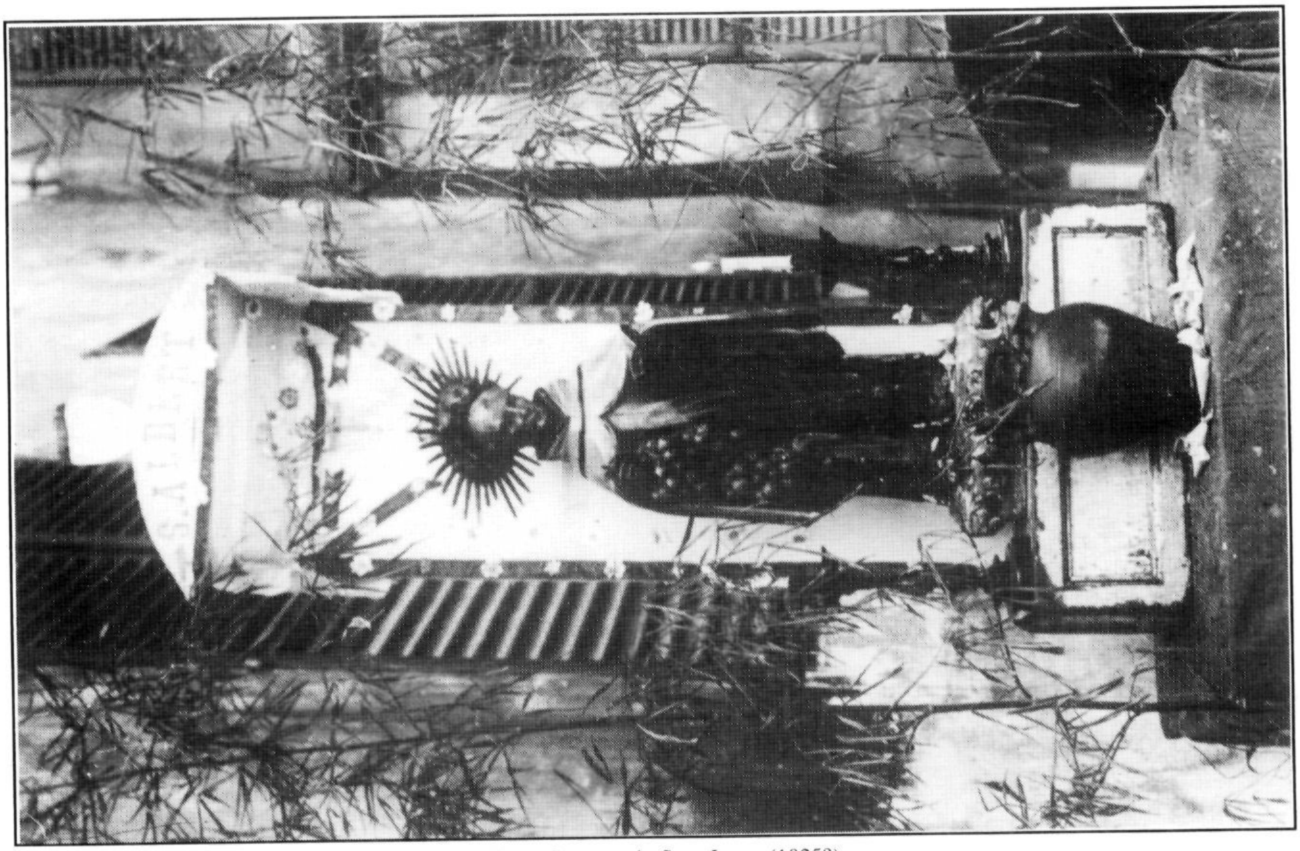

Capella de la festa de l'aigua de la font de sant Albert. Convent de Sant Josep (1925?) Fotografia Mn. Joan Colomer i Trinxer. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya